

**МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ**

Обліково-фінансовий факультет

Кафедра економічної теорії і суспільних наук

Соціологія:

навчальний словник для студентів напряму підготовки
6.030601 „Менеджмент”, 6.030509 „Облік і аудит”

Миколаїв
2014

УДК 316 (038)
ББК 60.5
С69

Друкується за рішенням науково-методичної комісії обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету від 9 квітня 2014 р., протокол № 8.

Укладач:

О. Т. Грехова-Бейгул – асистент кафедри економічної теорії і суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет.

Рецензенти:

О. С. Біліченко – канд. екон. наук, доцент кафедри економічної теорії і суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет;
В. П. Кисляков – канд. філос. наук, професор кафедри філософії і культурології, Національний університет кораблебудування ім.
С. О. Макарова.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. СОЦІОЛОГІЯ ЯК НАУКА	6
РОЗДІЛ II. СУСПІЛЬСТВО ЯК СОЦІАЛЬНА СИСТЕМА.....	11
РОЗДІЛ III. СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА ТА СТРАТИФІКАЦІЯ.....	17
РОЗДІЛ IV. СОЦІОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ СЕРЕДНЬОГО РІВНЯ.....	25
4.1 Соціологія особистості.....	25
4.2 Соціологія культури.....	29
4.3 Соціологія сім'ї та молоді	32
4.4 Соціологія освіти	36
4.5 Соціологія науки	38
4.6 Економічна соціологія	42
4.7 Соціологія політики і права	47
4.8 Соціологія релігії	50
4.9 Соціологія громадської думки та ЗМІ	56
4.10 Соціологія праці та управління	60
РОЗДІЛ V. МЕТОДИКА І ТЕХНІКА СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	72

Вступ

Особливе місце соціології в системі гуманітарних наук полягає в тому, що вона формує у людей соціологічні культуру та мислення, здатність правильно оцінювати, сприймати соціальний процес, що відбувається в сучасному українському суспільстві. Вона сприяє формуванню знань соціальної дійсності, пояснює логіку процесу соціального розвитку, розробляє методологію та методику соціальних досліджень.

Вивчення соціології має сприяти формуванню наукового, усебічно обґрунтованого світогляду молодого фахівця аграрної сфери, опануванню світової інтелектуальної культури та отриманню досвіду самостійного мислення для глибокого аналізу соціальних процесів, що відбуваються у суспільствах на шляху модернізації.

Методичні рекомендації призначені для використання їх студентами у процесі підготовки до семінарських занять, а також при їх проведенні. Вони надають можливість студентам ознайомитись з основними поняттями, які мають істотне значення для аналізу сфери соціального управління, представити коло проблем й напрямів сучасних досліджень та осмислити основні явища та процеси економічного та соціального життя з точки зору суб'єктів соціально – економічної поведінки й діяльності, адже соціологія за своєю суттю є наукою про особливості, форми й тенденції поведінки людей в певних соціальних, економічних, політичних, соціокультурних обставинах їхньої життєдіяльності.

Окрім зазначеного, рекомендації можуть сформувати у майбутніх фахівців соціологічне мислення і культуру, нададуть їм необхідну допомогу у розумінні сутності й змісту складних соціологічних явищ і процесів, що відбуваються в сучасному ринковому суспільстві.

Методичні рекомендації „Соціологія: навчальний словник для студентів напряму підготовки 6.030601 „Менеджмент”, 6.030509 „Облік і аудит” містять категорії для підготовки до кожного семінарського заняття, призначені для більш досконалого вивчення ними теоретичного матеріалу.

Матеріал розроблено за структурно – модульною схемою курсу і розміщено в алфавітному порядку.

РОЗДІЛ I. СОЦІОЛОГІЯ ЯК НАУКА

Аномія — стан соціальної системи, за якого значна частина громадян, знаючи про існування обов'язкових норм, ставиться до них негативно або байдуже.

Взаємодія соціальна — 1) система взаємообумовлених соціальних дій, зв'язаних циклічною залежністю, при якій дія одного суб'єкта є одночасно причиною і наслідком у відповідь дій інших суб'єктів; 2) будь-яка форма соціального контакту між особами.

Дія соціальна — це будь-яка активність індивіда, що має для нього певний суб'єктивний смисл, співвідноситься з діями інших людей і зорієнтована на них.

Закон соціальний — 1) закон, що визначає виникнення, функціонування і розвиток соціальних систем, відображають суттєві необхідні повторювані відносини і взаємозв'язки між соціальними суб'єктами, явищами і процесами; 2) відносно стійкі і систематично відтворювані відносини між соціальними об'єктами.

Захист соціальний — система принципів, методів, законодавчо встановлених державою соціальних гарантій, які забезпечують оптимальні умови життя, задоволення потреб населення. Захист соціальний багатофункціональний, відповідає основним ризиком, яким може бути підданий кожен громадянин протягом свого життя: захворювання, інвалідність, травматизм, старість, втрата годувальника, безробіття, міграція і т. д. Включає соціальне забезпечення, соціальне страхування і соціальну допомогу.

Інституалізація соціології - визнання соціології за наукову дисципліну шляхом створення відповідних кафедр, факультетів, інститутів у ВНЗ, дослідницьких інститутів, соціологічних періодичних видань, а також соціологічних служб в освіті, промисловості, державних установах тощо.

Категорія – виражає універсальні особливості дійсності, загальні закономірності розвитку матеріальних, природних і духовних явищ. Як родові поняття, воно означає розряд, групу предметів, явищ тощо.

Макросоціологія - один із розділів сучасної соціології, який спрямований на вивчення великих соціальних процесів, аналіз значних соціальних груп і систем - таких, як суспільство, цивілізація і т.п.

Мезосоціологія - один із розділів сучасної соціології, який спрямований на вивчення соціальних систем середнього масштабу.

Мікросоціологія - один із розділів сучасної соціології, який вивчає структуру і функціонування невеликих соціальних груп та орієнтований на аналіз соціальних явищ і процесів у відносно невеликих соціальних системах (наприклад: сім'я), обмежується емпіричним описом подій повсякденного життя, абстрагується від вивчення їх зв'язків з процесами макрорівня.

Соціальне — ключове поняття соціології, що означає сукупність тих чи інших якостей і особливостей соціальних відносин, яка інтегрована індивідами чи спільнотами в процесі сумісної діяльності (взаємодії) в конкретних умовах і яка проявляється в їх ставленні одне до одного, до свого становища в суспільстві, до явищ і процесів суспільного життя.

Соціологія - 1) соціальна наука, що досліджує соціальні закони та процеси, що поєднують (чи роз'єднують) людей як членів суспільства або окремих груп, організацій (об'єднань). Соціологію можна визначити як науку про становлення та функціонування соціальних спільнот, між якими складаються певні соціальні відносини і взаємодія, а також про соціальну людину-творця цих спільнот і головного суб'єкта історичного розвитку; 2) наука про становлення, розвиток і функціонування суспільства, його елементів, соціальних відносин і соціальних процесів, про механізми і принципи їх взаємодії; 3) наука про становлення та функціонування соціальних спільнот, між якими складаються певні соціальні відносини і взаємодія, а також про соціальну людину-творця цих спільнот і головного суб'єкта історичного розвитку; 4) наука про тенденції, закони функціонування і розвитку соціальних систем, прояви цих законів у діяльності суб'єктів - великих і малих соціальних груп і спільнот людей, а також окремих особистостей.

Соціум — велика стійка соціальна спільнота, що характеризується єдністю умов життєдіяльності людей у певних суттєвих відносинах і внаслідок цього спільністю культури; вища форма соціуму - суспільство як цілісна соціальна система.

Структура соціології — система взаємопов'язаних уявлень, понять, поглядів, теорій, соціальних процесів різних рівнів про життєдіяльність окремих людей, соціальних груп чи суспільства в цілому.

Елементами структури соціології є:

✓ загальна соціологічна теорія розглядає: суспільство як цілісний організм, систему соціальних механізмів, місце і роль

основних соціальних зв'язків, формулює принципи соціального пізнання, основні методологічні підходи до соціологічного аналізу (системний аналіз, стратифікаційно-класовий підхід, генетичний аналіз, комплексний конкретно-історичний підхід, аналіз соціальних явищ у їхній взаємодії з іншими), визначає місце людини як істоти соціальної.

✓ спеціальні соціологічні теорії, які вивчають суб'єктів суспільного життя (досліджують розвиток і відтворення людиною окремих соціальних спільнот, суть і основні характеристики людини соціальної): соціологія особистості; соціологія сім'ї; соціологія класу; соціологія стану, прошарку; соціологія етносу, соціологія нації тощо.

✓ галузеві соціологічні теорії, які досліджують життєдіяльність соціальних суб'єктів в окремих сферах (розкривають механізми життєдіяльності та функціонування соціальних спільнот у певних сферах суспільного життя та процеси соціалізації людини): соціологія культури; соціологія релігії; соціологія політики; соціологія праці й управління; соціологія дозвілля; соціологія освіти; соціологія виховання тощо.

✓ емпіричні соціологічні дослідження, скеровані на з'ясування, аналіз і узагальнення соціальних фактів: дій, вчинків і мислення людей, конкретних продуктів людської діяльності, розвитку і взаємодії створених людьми соціальних спільнот.

Позитивізм — філософська течія, представники якої єдиним джерелом знання вважали емпіричні (засновані на чуттєвому досвіді) дані, заперечували пізнавальну цінність теоретичного мислення, філософських знань.

Предметом соціології є окремі аспекти, особливості, відносини об'єкта дослідження. Сучасне тлумачення предмета соціології має враховувати насамперед те, що вона є специфічним науковим знанням про суспільство, яке відрізняється від інших суспільних наук і має свій самостійний предмет.

Об'єктом соціологічного пізнання є сукупність соціальних зв'язків і соціальних відносин. Оскільки ці зв'язки і відносини у кожному конкретному соціальному об'єкті завжди організовані, об'єкт соціологічного пізнання виступає тільки як соціальна система.

Соціальний закон — об'єктивний і повторюваний причинний зв'язок між соціальними явищами та процесами, які виникають внаслідок масової діяльності людей або їх дій.

Соціальне — сукупність певних рис та особливостей суспільних відносин, інтегрована індивідами чи спільнотами у процесі спільної діяльності в конкретних умовах, яка виявляється в їх стосунках, ставленні до свого місця в суспільстві, явищ і процесів суспільного життя.

Соціальне явище чи процес виникають тоді, коли поведінка індивіда зумовлюється поведінкою іншого індивіда або групи (спільноти), незалежно від їх фізичної присутності. Саме в процесі взаємодії індивіди, спільноти впливають один на одного, сприяють інтегруванню певних рис суспільних відносин.

Соціальні відносини — самостійний, специфічний вид суспільних відносин, які виражають діяльність соціальних суб'єктів, зумовлену їх неоднаковим становищем у суспільстві та роллю в суспільному житті.

Функції соціології — сукупність ролей, які вона виконує в організації суспільства як соціальної системи, й реалізації інтересів соціальних спільнот і груп, напрямки і сфери діяльності цієї науки. Найважливішими функціями соціології є:

✓ теоретико-пізнавальна — концентрація, пояснення, поповнення і збагачення існуючого соціологічного знання, розробка законів і категорій соціологічної науки;

✓ методологічна — розробка методологічних принципів, засобів пізнання соціальних явищ і процесів, методології соціального пізнання;

✓ описова — систематизація, опис, нагромадження отриманого дослідницького матеріалу у вигляді аналітичних записок, різних наукових звітів, статей, книг;

✓ інформаційна — збір, систематизація і нагромадження соціальної інформації;

✓ прогностична — виготовлення й обґрунтування за результатами досліджень як короткострокових, так і довгострокових соціальних прогнозів, передбачення можливих наслідків реалізації тих чи інших концепцій, теорій, ідей, задумів;

✓ управлінська — використання соціологічних знань для розробки і створення ефективних моделей управління, цілеспрямована дія на соціальні системи та інститути з метою оптимізації напряму, темпів їх розвитку і функціонування;

✓ світоглядна — формування індивідів, їх наукового світогляду, соціологічного мислення і культури, адекватних філософсько-соціологічних уявлень про сучасний світ;

✓ ідеологічна — участь соціології в формуванні ідеологічних аспектів суспільного життя;

✓ соціальна функція — дає змогу оптимізувати процеси, відносини, зв'язки;

✓ функція соціального контролю - полягає у виробленні і науковому обґрунтуванні ефективних рекомендацій, спрямованих на боротьбу з девіантною поведінкою, вдосконалення моральних відносин, підвищення рівня політичної культури і правової свідомості;

✓ функція соціального управління - виявляється у свідомій, цілеспрямованій дії щодо соціальних систем, інститутів, процесів з метою оптимізації напрямку, темпів їх розвитку і функціонування.

Функціональні вимоги — вимоги, виконання яких необхідне для нормальної життєдіяльності системи;

Функціональні альтернативи — еквівалентні структури, здатні виконувати однакові функції.

Теорії соціального конфлікту. Представляють різноманітні концепції, які визнають конфлікт одним з найважливіших чинників соціального розвитку. Оформилися вони у зв'язку з критикою структурно-функціонального аналізу. Авторитетними щодо вивчення проблем соціального конфлікту вважаються праці К. Маркса і Г. Зіммеля.

Теорія соціального обміну, фундатором якої вважають американського соціолога, соціального психолога Джорджа Хоманса (1910—1989), втілює спроби встановити зв'язки між макро- і мікрорівнями соціальної реальності. Представники цієї концепції розглядають обмін різними видами діяльності як фундаментальну основу суспільних відносин, на якій формуються певні структурні утворення (влада, статус, престиж, конформізм та ін.). Варіанти теорій соціального обміну набули поширення у соціології, соціальній психології, політології, економіці.

РОЗДІЛ II. СУСПІЛЬСТВО ЯК СОЦІАЛЬНА СИСТЕМА

Взаємодія соціальна - взаємний вплив різних сфер, явищ і процесів суспільного життя, що здійснюється за допомогою соціальної діяльності.

Глобалізація - об'єктивний, природний процес інтеграції людства, що виявляється через взаємовпливи та взаємозалежності, інтенсифікацію соціальних відносин у світовому масштабі та посиленні взаємозалежності суб'єктів; 2) процес розповсюдження інформаційних технологій, продуктів і систем по всьому світу, що несе за собою економічну і культурну інтеграцію.

Зміна соціальна - процес появи нових рис і елементів в соціальних структурах і в системах соціальних взаємостосунків.

Ізоляція соціальна - соціальне явище, при якому відбувається усунення індивіда або соціальної групи від інших індивідів або соціальних груп в результаті припинення або різкого скорочення соціальних контактів і взаємодій. Соціальна ізоляція поділяється на примусову і "добровільну" (не примусову). Примусово суспільство ізолює індивіда або соціальну групу (створені на основі кримінальних субкультур або контркультур) в місця позбавлення волі. Не примусова ізоляція індивіда або групи відбувається: за власним (переконанням) бажанням; через вплив суб'єктивних факторів.

Коло соціальне - соціальні спільноти, створені з метою обміну інформацією між їх членами.

Контакт соціальний - тип короткочасних соціальних зв'язків, що легко перериваються й викликаються зіткненням людей у фізичному і соціальному просторах. В процесі контактів здійснюється взаємне оцінювання індивідами один одного, селекція і перехід до складніших і стійкіших соціальних взаємозв'язків.

Контроль соціальний - це особливий механізм регуляції поведінки і підтримання суспільного порядку, який дає можливість зберегти традиції, звичаї, норми моралі, відтворити соціальні відносини в межах нормативної системи, прийнятої в суспільстві.

Конфлікт соціальний - спроба досягнення винагороди шляхом підпорядкування, нав'язування своєї волі, видалення або навіть знищення супротивника, прагнучи досягти тієї ж винагороди. Від конкуренції конфлікт відрізняється чіткою спрямованістю, наявністю інцидентів, жорстким веденням боротьби.

Мережа соціальна - соціальна структура утворена індивідами

або організаціями. Вона відображає зв'язки між ними через різноманітні соціальні взаємовідносини, починаючи з випадкових знайомств і закінчуючи тісними родинними зв'язками.

Норма соціальна - система уявлень, що становить певний шаблон поведінки, що розділяється членами соціальної групи і необхідний для здійснення сумісних узгоджених дій.

✓ норми права - загальнообов'язкові, формально визначені певні правила поведінки, які встановлені або санкціоновані, а також охороняються державою;

✓ норми моралі (моральності) - правила поведінки, що виражають уявлення людей про добро й зло, справедливість й несправедливість, борг, честь, достоїнства. Дія цих норм забезпечується внутрішнім переконанням, суспільною думкою, заходами суспільного впливу;

✓ норми звичаїв - правила поведінки, в результаті їхнього багаторазового повторення, виконуються в чинність звички;

✓ норми громадських організацій (корпоративні норми) - правила поведінки, які самостійно встановлені громадськими організаціями, закріплені в їхніх статутах (положеннях), діють у їхніх межах і ними ж охороняються від порушень за допомогою певних заходів суспільного впливу.

Крім зазначених, серед соціальних норм розрізняють: релігійні норми; політичні норми; естетичні норми; організаційні норми; норми культури та інші.

Ознаки суспільства - стійкі риси, характеристики, які відрізняють суспільство як цілісне соціальне утворення від інших утворень. Такими ознаками є:

✓ територія, на якій відбувається консолідація соціальних зв'язків, розвиваються відносини і взаємодія індивідів. Територія локалізує організацію соціального життя;

✓ універсальність, тобто всеосяжний, різнобічний характер суспільства. Вона включає в себе все розмаїття соціальних зв'язків, відносин, соціальні інститути і спільноти. Універсальність суспільства дає можливість створити необхідні умови для задоволення потреб людини, самореалізації та досягнення особистої мети;

✓ автономність, тобто здатність до постійного відтворення соціальних зв'язків, внутрішньої саморегуляції за допомогою тих інститутів і організацій, норм та цінностей, які утворюються

всередині самого суспільства;

✓ інтегративність, тобто можливість підкоряти собі індивідів, нові покоління, залучати їх до соціального життя, відтворювати його структуру.

Порядок соціальний - система, що включає індивідів, взаємозв'язки між ними, звички, звичаї, що діють непомітно, й сприяють виконанню роботи, необхідної для успішного функціонування цієї системи.

Процес соціальний - сукупність однонаправлених і повторюваних дій, які можна виділити з безлічі інших соціальних дій.

Рух суспільний - суспільна активність або колективна поведінка (організовані та цілеспрямовані, іноді також спонтанні - дії, вчинки) великих мас людей - прошарків суспільства, класів, груп, котрі керуються якимись конкретними ідеями, цілями, мотивами і мають зовнішню загальну ціль, мету. Розрізняються власне суспільні, громадські, релігійні, політичні, етнічні (національно-визвольні) та ін. рухи.

Середовище соціальне - оточуючий людину соціальний світ (соціум), який включає в себе суспільні (матеріальні та духовні) умови становлення, існування, розвитку та діяльності людей, які тісно пов'язані з суспільними відносинами, у які ці люди включені.

Система соціальна - це сукупність соціальних явищ і процесів, що знаходяться у відносинах і зв'язках між собою і створюють деякий цілісний соціальний об'єкт.

Спільність соціальна - сукупність людей, яку характеризують умови їх життєдіяльності, загальні для даної групи взаємодіючих індивідів; приналежність до територіальних утворень, що історично склалися, приналежність групи взаємодіючих індивідів, що вивчається, до тих або інших соціальних інститутів.

Стосунки соціальні - усвідомлені в сприйманні сукупності взаємодій, що повторюються, співвіднесені за своїм значенням одна з одною й характеризуються відповідною поведінкою.

Структура соціальна - внутрішній устрій суспільства або соціальної групи, що складається з певним чином розташованих, впорядкованих частин (в групі соціальних індивідів, осіб), що знаходяться у соціальному зв'язку, взаємодіють між собою.

Суспільство - це 1) організована сукупність людей, об'єднаних характерними для них відносинами на певному ступені історичного

розвитку; 2) соціальна самодостатня система, заснована на співпраці людей і зі своєю власною динамічною системою взаємозв'язків його членів, об'єднаних сімейними узами, груповими, становими, класовими та національними відносинами. У суспільстві існують, як правило, власні культурні та історичні надбання, суспільні норми та установи. У кожному суспільстві є свої власні суб'єкти соціального спілкування - особа, сім'я, клас, група, нація, держава та інші.

Типологізація суспільств — це класифікація суспільств на основі визначення найважливіших і найсуттєвіших ознак, типових рис, які відрізняють одні суспільства від інших.

✓ відкрите суспільство - це суспільство, яке базується на визнанні того факту, що ніхто не має монополії на істину, що різні люди мають різні погляди та інтереси, і що існує потреба в установах, які б захищали права усіх людей і давали б їм змогу жити разом в мирі і злагоді. Основними рисами, що характеризують відкрите суспільство, є верховенство права, демократично обрана влада, інститути громадянського суспільства, захист прав меншин.

✓ аграрне суспільство - поняття, що характеризує до індустріальну стадію розвитку суспільства від виникнення продуктивного господарства до промислового перевороту, психологічної структури її особистості (їхніх особистостей) у сфері економічної (господарської) життєдіяльності суспільства. Синоніми аграрного суспільства - «традиційне суспільство» та «селянське суспільство». Поняття почало активно вживатися у 1950-60ті роки внаслідок поширення концепції індустріального суспільства.

✓ індустріальне суспільство - суспільство, в якому завершено процес створення великої, технічно розвиненої промисловості (як основи і провідного сектора економіки) та відповідних соціальних і політичних структур; етап розвитку суспільства, коли основна маса населення зайнята на заводах і фабриках (в індустрії).

✓ постіндустріальне суспільство - стадія суспільного розвитку, яка приходить на зміну індустріальному суспільству. Якщо попередня модель була зорієнтована на збільшення матеріального продукту за рахунок додаткової енергії, сировини, праці, то нова передбачає посилення фактора знань, інформації, використання відновлюваних видів енергії, захист довкілля; 2) суспільство, в якому сфера послуг має пріоритетний розвиток і переважає над обсягом промислового виробництва та виробництвом сільськогосподарської продукції.

✓ інформаційне суспільство – концепція постіндустріального суспільства; нова історична фаза розвитку цивілізації, в якій головними продуктами виробництва є інформація і знання. Рисами, що відрізняють інформаційне товариство, є: збільшення ролі інформації і знань в житті суспільства; збільшення долі інформаційних комунікацій, продуктів та послуг у валовому внутрішньому продукті; створення глобального інформаційного простору, який забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей, їх доступ до світових інформаційних ресурсів і задоволення їхніх потреб щодо інформаційних продуктів і послуг.

✓ глобальне суспільство - поняття, яке позначає суспільство, яке охоплює усю земну кулю (від англ. globe - земна куля, global - світовий, той, який має відношення до земної кулі). Поняття набуло поширення в другій половині ХХ ст., коли виникла потреба дослідження суспільства, яке охоплює собою усю земну кулю (на відміну від локальних суспільств окремих держав світу).

✓ громадянське суспільство - система інститутів поза межами державних та комерційних, яка забезпечує самоорганізацію та розвиток населення. 2) сукупність громадянських і соціальних інституцій і організаційних заходів, які формують базис реально функціонуючого суспільства у протизагуг і доповнення виконавчих структур держави (незалежно від політичної системи).

Суспільство мисливців і збирачів. Структура його надто проста, а соціальне життя організоване на основі родинних зв'язків, усім править вождь.

Садівничі суспільства. Воно теж ще не знає, що таке додатковий продукт, основою його соціальної структури є родинні зв'язки. Але їх система помітно розвинутіша, складніша.

Аграрне суспільство. На цьому етапі вже з'являється додатковий продукт, розвиваються торгівля, ремесла, зароджується держава. Система родинних зв'язків перестає бути основою соціальної структури суспільства.

Промислове суспільство. Виникають наприкінці ХVІІІ ст. з появою промислового виробництва, використанням у виробничих цілях наукових знань, значного додаткового продукту, розвитку системи державного управління.

Традиційне суспільство. У ньому індивіди керуються традиційними цінностями. Ця особливість властива насамперед аграрному суспільству, в якому професія переходить від батька до

сина. Людина, будучи обмеженою у виборі, змушена діяти згідно з традиціями. Саме такі особливості характеризують доіндустріальне суспільство.

Суспільство, кероване зсередини. У такому суспільстві поведінку індивідів визначають особисті цінності, що активізує індивідуальність, посилює вибір, самостійність рішень, власну точку зору. В ньому відсутні чіткі моральні норми, людина повинна шукати опору в собі. Це індустріальне суспільство.

Суспільство, кероване ззовні. Індивід у такому суспільстві спрямовує та оцінює свою діяльність, орієнтуючись на оцінки колег, друзів, сусідів, громадську думку. Воно сприяє розвитку тертіальних (лат. *tertius* — третій) промислів — маркетингу, послуг. З'являються нові професії, групи робітників, формуються нові громадські організації. Для досягнення успіху індивід повинен враховувати зовнішні обставини, пристосовуватися до них.

Просте суспільство. У такому суспільстві не існує бідних і багатих, керівників і підлеглих. Основні його характеристики: соціальна, економічна, політична рівність, низький рівень розподілу праці та розвитку техніки, невеликі територіальні розміри, незначна чисельність, пріоритет кровних зв'язків.

Складне суспільство. Сформувалося з виникненням та нагромадженням додаткового продукту, розвитком поза аграрних виробництв, зосередженням людей у містах, розвитком торгівлі, передусім зовнішньої.

Час соціальний - одна з форм існування суспільства, функціонування якого має місце у часі, невіддільно від нього; є часовим простором людської діяльності, характеризує послідовність різних видів такої діяльності.

РОЗДІЛ III. СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА ТА СТРАТИФІКАЦІЯ

Боротьба класова - боротьба між класами, інтереси яких непримиренно протилежні; 2) висловлення основного протиріччя кожного антагоністичного способу виробництва - конфлікту між новими продуктивними силами і застарілими виробничими відносинами, який завершується соціальною революцією.

Група соціальна - спільність людей, які поєднані спільними інтересами, цілями та ціннісними орієнтаціями, які функціонують на основі соціальних норм та в умовах соціально - групового контролю.

✓ первинна - група, відносно нечисельна, яка має вирішальне значення в процесі соціалізації, виконує різноманітні неспеціалізовані функції; члени групи підтримують стійкі, безпосередні, особистісні, емоційно забарвлені контакти, мають спільні цінності і взірці поведінки;

✓ вторинна - група, члени якої опосередковано пов'язані спільною діяльністю для досягнення спільної мети; відрізняється від первинної відносно чисельністю, типом соціальних контактів (переважно опосередкованих), характером цілей (більш спеціалізованих), і більшим ступенем формалізації соціальних організацій;

✓ зовнішня (аут-група) - група, члени якої розглядаються як аутсайтери або винятки із власної групи;

✓ внутрішня (ін-група) - група, яка характеризується сильно вираженою внутрішньогруповою орієнтацією;

✓ вертикальна - група індивідів, які займають різний соціальний статус;

✓ горизонтальна - група індивідів, які займають однаковий соціальний статус;

✓ мала - відносно стійка, невелика за кількістю соціальна група, члени якої знаходяться у взаємодії один з одним (особистісні контакти), що і приводить до виникнення емоційних зв'язків, а також специфічних міжособистісних цінностей та норм;

✓ велика - соціальна група з великою кількістю членів; протистоїть малій і, на відміну від неї, заснована на різного типу зв'язках, що не передбачають обов'язкових особистісних контактів;

✓ неформальна - зазвичай невелика і часто спонтанно заснована, яка не має формально встановлених правил, мети та лідерів;

✓ формальна - група, структура і діяльність якої раціонально організована і стандартизована у відповідності з точно прописаними груповими правилами, цілями і рольовими функціями;

✓ референтна - група, яка слугує для індивіда за взірцем, системою звіту для оцінки самого індивіда та інших, а також однією із основ формування соціальних установок, норм поведінки і ціннісних орієнтацій;

✓ квазігрупа - сукупність людей, для якої характерними є спонтанність утворення, нестійкість, короткочасність і вузькість зв'язків і взаємодій між суб'єктами;

✓ статусна - група індивідів, які дотримуються визначеного стилю життя і підтримуючих загальне поняття про честь статусу; ряд осіб, які займають однаковий статус у суспільстві і які ведуть подібний спосіб життя, які не створюють окремої групи.

Динаміка групова - вивчення змін прикладів взаємодії індивідів в малих групах, взаємозв'язків між ними до навколишнього середовища, включаючи інші групи.

Динаміка соціальна - процес неперервного розвитку соціальних систем на відміну від соціальної статичності.

Дистанція соціальна - умовна відстань між представниками різних соціальних груп, які займають певний соціальний статус; 2) близькість або віддаленість індивідів або груп в соціальному просторі; 3) будь-які соціальні відмінності (расові, національні), які проявляються в групових оцінках.

Диференціація соціальна - поділ соціального цілого або його частини на взаємопов'язані елементи, що з'являються в результаті еволюції, переходу від простого до складного. Включає розподіл праці, появу різноманітних професій, статусів, ролей, груп тощо.

Ентропія соціальна - ступінь відхилення соціальної системи або її підсистеми від прийнятого за еталон стану, що виявляється у зниженні рівня організації, ефективності функціонування, темпів розвитку системи.

Ієрархія соціальна - універсальна форма побудови будь-яких соціальних систем на основі субпідрядності при контролі верхніми рівнями системи нижчих рівнів. Основна функція ієрархії соціальної - забезпечення централізації управління

Інерція соціальна - тенденція соціальної системи до збереження і відтворення існуючих форм функціонування в умовах, які змінилися.

Інституціалізація – 1) утворення стабільних зразків соціальної взаємодії, заснованої на формалізованих правилах, законах, звичаях і ритуалах; 2) правове і організаційне закріплення усталених в суспільстві форм поведінки, відносин.

Інфраструктура соціальна - усталена сукупність матеріально суперечливих елементів, що забезпечують загальні умови для нормального втілення і раціональної організації діяльності людей в усіх сферах суспільного життя.

Каста - замкнена група людей, місце якої в суспільстві визначається звичаями і законами (наприклад, кастова система в Індії).

Кастова система - одна із історичних форм стратифікації, яка є деяким числом ієрархічно рангових, закритих ендогамних страт із системою примусових ролей, де заборонені шлюби і різко обмежені контакти між представниками різних каст.

Категорія соціальна - сукупність індивідів чи груп людей, які мають однакові характеристики за тією чи іншою ознакою (стать, вік, професія), виокремлених соціологами з метою статистичного аналізу на основі реально існуючих чи штучно сконструйованих критеріїв.

Каузальність соціальна - безпосередня зумовленість соціальної дії певними факторами або групою факторів; причинно-наслідковий зв'язок між соціальними явищами.

Клас соціальний - велика група людей, яка відрізняється від інших за місцем у історично визначеній системі суспільного виробництва, за відношенням до засобів виробництва, за роллю в суспільній організації праці і за способами одержання і розмірами тієї долі суспільного багатства, якою вона володіє. 2) агрегації людей, які володіють одними і тими ж життєвими шансами. 3) група людей, які відносять себе до певної позиції в системі соціальної ієрархії.

✓ вищий клас - група людей, які зосередили у своїх руках контроль над основними соціальними ресурсами: землею, засобами виробництва, фінансами, політичними та інформаційними сферами. До цього класу може належати земельна аристократія, підприємці, що керують великим бізнесом, власники крупних компаній, виробництв, у тому числі магнати медіа, шоу-бізнесу; фінансисти, банкіри, які управляють грошовими потоками у країні; вищі адміністратори й політики країни, члени урядів, міністри, командуючі військом, поліцією, спецслужбами. До фінансової й

політичної еліт можуть приєднуватися представники творчої або спортивної еліт, які мають вищі статуси і високі особисті доходи;

✓ середній клас - клас, який займає проміжне становище між основними класами в системі соціальної стратифікації і характеризується неоднорідністю статусу, суперечностями інтересів, знання та політичної поведінки. Середній клас об'єднує тих, хто: має міцне економічне становище, певну власність, банківський рахунок, що забезпечує відносну незалежність та свободу вибору у реалізації життєвих планів, пошуку роботи; має високі показники в освіті та професіоналізмі, є конкурентоспроможним на ринку праці, в бізнесі, державній службі; характеризується специфічним способом життя, спільною структурою споживання і схожими уподобаннями щодо проведення вільного часу, відпусток зі своїм колом “не бідних, але й не занадто багатих”; шукає притулку в окремих кварталах, селищах, зонах помешкання, будинках, які відповідають статусу середнього класу; в політичному житті підтримує переважно центристські та помірковані політичні сили, уникає екстремістських течій та партій; характеризується як “гарні громадяни”, “добропорядні люди”, тобто користуються досить високим престижем становища у суспільстві;

✓ нижчий клас об'єднує осіб і сім'ї, чий статус не дотягує до середнього; спосіб життя та стандарти цього класу залежать від економічної ситуації в країні, але вони не є престижними та об'єктом заздрості. До класу належать виконавці, люди, які переважно зайняті фізичною працею, або існують завдяки системі соціального страхування (наприклад, пенсіонери);

✓ найнижчий клас (андерклас) - клас, яким позначаються прошарки, що лишаються “за бортом” індустріального суспільства. До них належать соціальні невдахи, хронічні безробітні, а також волоцюги, алкоголіки та наркомани, що скотилися “на дно”.

Класова ідентичність - суб'єктивне розуміння соціальним актором класового становища, ототожнення індивідом себе з певним класом.

Класова система відкрита - тип соціально-класової системи, який надає великі можливості горизонтальної і вертикальної мобільності, в результаті чого відбувається значне переміщення індивідів з одного класу в інший по каналам мобільності (шлюб, освіта, політичні інститути).

Класова система закрита - тип соціально-класової системи, в якому обмежені можливості горизонтальної і вертикальної

мобільності.

Контакт соціальний - процес установки соціальних зв'язків; початковий етап взаємодії між індивідами та соціальними групами.

Культурно-мовна стратифікація - система вертикально розміщених форм і стилів мови, які визначаються як вищі (благородні) і нижчі (неблагородні).

Культурно-мовний статус - визначає залежність до конкретного типу мовної культури - літературної, діалекту.

Ліфт соціальний - ряд засобів мобільності індивіда, за допомогою яких людина долає стратифікаційні бар'єри і піднімається у вищі верстви.

Мобілізація - активізація та концентрація внутрішніх сил індивіда або соціальної групи на виконання визначених задач.

Мобільність соціальна - переміщення індивідів або соціальних груп із однієї соціальної страти (класу, верстви, прошарку, стану, касти) в іншу, зміна місця того чи іншого соціального суб'єкта в соціальній структурі.

✓ вертикальна - мобільність соціальна, пов'язана з переміщенням індивіда або групи в системі соціальної ієрархії яка включає зміни соціального статусу.

✓ горизонтальна - мобільність соціальна, пов'язана з переміщенням індивіда або групи в соціальній структурі без зміни соціального статусу.

✓ внутрішньопоколінна - мобільність, яка має місце там, де один той самий індивід, поза порівняння з батьками, протягом життя декілька разів змінює соціальні позиції. Іншими словами вона називається соціальною кар'єрою.

✓ міжпоколінна - мобільність, яка передбачає, що діти досягають більш високої соціальної позиції або опускаються на більш низьку сходинку, ніж їх батьки.

Модель соціальна - умовно створена абстрактна копія соціального процесу, явища чи події.

Нерівність соціальна - специфічна форма соціальної диференціації, за якої окремі індивіди, верстви, класи знаходяться на різних сходинках вертикальної соціальної ієрархії, володіють нерівними життєвими шансами і можливостями задоволення потреб.

Оптимум соціальний - стан соціальної системи, який є найкращим з погляду реалізації її завдань за наявних внутрішніх і зовнішніх умов та ресурсів.

Оцінка соціальна - схвалення або несхвалення, які виявляє група, організація або суспільство стосовно своїх членів у відповідь на виконання або невиконання висунутих до них вимог.

Позиція соціальна - місце, положення, статус індивіда або соціальних груп в соціальній структурі; погляди, установки особистості по відношенню до особистої життєдіяльності і соціальної реальності.

Поляризація соціальна - поділ населення суспільства на ряд прошарків та груп, конфліктуючих між собою і які сильно відрізняються матеріальним положенням, ціннісними позиціями та інтересами, установками та манерами поведінки.

Поляризація статусна - стан суспільства, коли різні статусні групи при високій солідарності всередині особистих груп займають взаємні антагоністичні позиції.

Престиж соціальний - порівняльна оцінка суспільством або групою та її членами значущості різних соціальних об'єктів на основі визначеної системи цінностей.

Простір соціальний - поле соціальної діяльності, яке містить сукупність значущих соціальних груп, індивідів у тому чи іншому їх взаємному розташуванні.

Прошарок соціальний - сукупність індивідів, об'єднаних за якимось спільними ознаками і які мають однаковий соціальний статус, ранг.

Рабство - система соціально-економічних відносин, при яких одна людина являється повною власністю іншої - власник, який розпоряджається його працею і життям.

Ранг соціальний - становище, яке займає індивід в ієрархії тієї чи іншої соціальної системи, яке формально визнане, гарантує йому певні права і обов'язки

Рівність соціальна - становище індивідів, соціальних груп, верств, класів в суспільстві, що забезпечує їх однакове відношення до засобів виробництва, їх однакові політичні і громадянські права, подібність соціальних статусів і можливостей.

Роль соціальна - сукупність норм, що визначають поведінку діючих в соціальній системі індивідів; в залежності від їх статусу або позиції і саму поведінку, реалізуючи ці норми.

Система соціальна - певна сукупність, множина взаємопов'язаних елементів, взаємодія яких утворює стійку цілісність, появу нових інтегративних якостей та внутрішніх

закономірностей, не притаманних компонентам, що утворюються окремо.

✓ система відкрита - система, елементи якої взаємодіють не тільки один з одним, а й із зовнішнім середовищем;

✓ система замкнута - система, елементи якої взаємодіють лише один з одним, не маючи контактів із зовнішнім середовищем.

Ситуація соціальна - реальний стан проблеми конкретного клієнта соціальної роботи, з усіма зв'язками, причинами, які мають відношення до вирішення даної проблеми. Саме вона і є предметом соціальної роботи, тим безпосереднім полем, де соціальний працівник прикладає свої зусилля.

Стабільність соціальна - неперервність існування соціальних та культурних моделей всередині спільноти або суспільства в цілому без несподіваних та різких змін в кожному із головних сегментів цих моделей.

Стан соціальний – 1) соціальна група, яка згідно своїх прав, обов'язків і привілеїв (закріплені звичаєм або законом і передаються у спадок), займає певне становище в ієрархічній структурі суспільства; 2) За М.Вебером - спільнота людей, що заснована на уявленні про шану, яке визначає специфічний стиль життя, виключно за набором звичок, цінностей, вірувань тощо.

Статус соціальний - співвідносна позиція індивіда або групи, яка визначається соціальними ознаками (економічне положення, освіта, професія, кваліфікація), природними ознаками (стать, вік), а також престижем в структурі влади. Статуси можуть бути приписані або вроджені (не контрольовані власною волею людини) та набуті або досягнуті (здобуті в результаті власного вибору та власних зусиль і контрольовані волею людини).

✓ статус набутий - соціальна позиція, яка досягається людиною в суспільстві завдяки власним зусиллям, цілеспрямованості і яка є нагородою за успіхи, заслуги.

✓ статус приписний - соціальна позиція індивіда в суспільстві, яку він займає після свого народження чи соціальному походженні незалежно від своєї свідомості, бажання, волі і над яким він не має контролю.

✓ неформальний - статус, який займає індивід або група у формальній організації, який складається на основі суспільного визнання (престиж, вплив, авторитет) і не співпадаючий з формальним статусом.

✓ формальний - статус, який займає індивід або група в формальній організації, визначаючий сукупність офіційно формальних прав і обов'язків.

Стереотип соціальний - схематизований, стандартизований образ або уявлення про соціальний об'єкт, зазвичай емоційно прикрашені і які володіють високою стійкістю.

Страта соціальна - соціальний прошарок, група людей, об'єднана будь - якою соціальною ознакою (професійною, рівнем освіти, владою, престижем).

Стратифікація - соціальна диференціація і нерівність на основі таких критеріїв як соціальний престиж, само ідентифікація, професія, дохід, освіта.

Структура соціальна - сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих соціальних груп, соціальних інститутів і відносин між ними.

✓ неформальна - структура групи або організації, оснований не на чітко встановлених правилах і очікуваннях, а спонтанно виникнувши в результаті міжособистісного спілкування.

✓ формальна - соціальна структура групи або організації, яка визначається чітко встановленими правилами та очікуваннями.

✓ соціально-демографічна - структура, яка виникає в результаті взаємозв'язку демографічного і соціального розшарування.

✓ соціально-класова - сукупність взаємозв'язків і взаємодій суспільних класів, прошарків, груп, що відображає їх соціальну нерівність.

✓ соціально-територіальна - сукупність професійних груп, яка відрізняється за соціально-економічними функціями, змісту і соціальної значущості праці, яка виникає в результаті територіального розшарування.

РОЗДІЛ IV. СОЦІОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ СЕРЕДНЬОГО РІВНЯ

4.1. Соціологія особистості

Авторитарність - властивість особистості, що характеризується схильністю до диктату й підкорення тих, хто навколо, своєму впливові та владі, тісно пов'язана з агресивністю, підвищеною самооцінкою та рівнем домагань, схильністю до стереотипізації та ригідності мислення й поведінки.

Агенти соціалізації - люди та установи за допомогою яких відбувається процес соціалізації, залучення людини до культури, соціальних цінностей і норм та засвоєння соціальних ролей. Виділяють первинні і вторинні агенти соціалізації:

- ✓ агенти первинної соціалізації - батьки, брати сестри, бабусі, дідусі, близькі і далекі родичі, няні, друзі, ровесники, вчителі, тренери, лікарі.
- ✓ агенти вторинної соціалізації - представники адміністрації школи, ВНЗ, підприємства, армії, міліції, церкви, держави, працівники ЗМІ, партій суду, тощо.

Адаптація соціальна - вид взаємодії особистості або соціальної групи із соціальним середовищем, під час якої узгоджуються вимоги і очікування суб'єкту діяльності із особливостями середовища, активне пристосування до його змінних умов, наслідком зміни стереотипів свідомості і поведінки, форм соціальної організації і регуляції способу життя, напрямків і технологій діяльності.

Активність соціальна - усвідомлена цілеспрямована діяльність людини, орієнтована на перетворення соціальних умов, на формування соціальних якостей особистості.

Апатія - байдуже, безвольне ставлення до того, що відбувається навколо, відсутність будь-яких проявів зовнішньої діяльності, активності.

Асоціалізація - засвоєння особистістю норм, цінностей, ролей, стереотипів поведінки, які спричиняють деформацію суспільних відносин, дисгармонію у взаємодії людини і природи.

Атомізація соціальна - процес відособлення людей одне від одного, що виникає з розірванням безпосередньо особистісних зв'язків між ними і є виявом зв'язків опосередкованих, безособових, які набувають форми «речі» (грошей, товару).

Відчуженість соціальна - поєднання двох взаємопов'язаних явищ: процесу руйнування механізмів відкритої (вільної) комунікації, з одного боку, і зростання влади техніки над людською особистістю, з іншого.

Габітус - система особистісних диспозицій, установок при користуванні людиною матеріальними і культурними благами.

Девіантна поведінка - вчинок, дія людини, групи людей, які не відповідають офіційно встановленим у суспільстві нормам (стандартам, шаблонам).

Десоціалізація - зворотний щодо соціалізації процес, який характеризується відчуженням особистості від основної маси людей, входженням її в асоціальні чи антисоціальні неформальні групи.

Ідентифікація соціальна - усвідомлення особистістю своєї приналежності до певної спільноти, її поведінки відповідно до прийнятих у групі норм. Рівень вимог з приводу ідентичності залежить від широти та значущості набору ролей, які реалізує людина в межах даної спільноти від ступеня згуртованості та форм регламентації поведінки у суспільстві.

Ідентифікація особистості - процес емоційного і свідомого само відторгнення особистості з іншою людиною, соціальною групою, ідеалом, засвоєння нею норм, цінностей, стандартів поведінки тих соціальних спільнот, до яких належить чи прагне належати даний індивід.

Індивід - характеристика окремої людини як відособленого, одиничного, конкретного представника людської спільноти (конкретний учень, студент, викладач, бізнесмен).

Індивідуалізм - це тип світогляду, за яким індивідуальні інтереси протиставляються суспільним і переважають їх.

Індивідуальність - похідне від поняття «індивід» і відтворює те неповторне, специфічне, унікальне, чим один індивід відрізняється від іншого. Ці відмінності можуть бути абсолютно різні, починаючи від природних рис, особливостей поведінки і закінчуючи манерою ходи або специфікою одягу.

Інтерналізація - засвоєння індивідом вироблених суспільством і різними групами норм, цінностей, установок, стереотипів, уявлень тощо.

Конформізм - пасивне, пристосовницьке прийняття групових стандартів у поведінці, безапеляційне визначення існуючих порядків, норм і правил, безмовне схиляння перед авторитетами.

Культура особистості - сукупність соціальних норм і цінностей, якими вона керується в процесі практичної діяльності.

Людина - біосоціальна істота, яка є вищою ланкою розвитку живих організмів шляхом їхньої еволюції, а також передумовою та активним суб'єктом культурної еволюції

Маргінал - індивід, який займає проміжне положення на кордоні між двома чи більше культурами, частково асимільований в кожную, але ні в яку повністю; займаючи в силу цього нестійкий соціальний статус, внаслідок чого частіше за інших втягується в соціальні конфлікти.

Міжособистісна взаємодія - певна форма взаємодії людей, в основі якої є спілкування і взаємовплив, передача досвіду і розвиток соціальних структур.

Міжособистісний конфлікт - протиборство особистостей у процесі міжособової взаємодії, яке виникає на основі протилежно спрямованих мотивів, суджень або особистих антипатій.

Міжособистісні стосунки - взаємини людей, що формуються в процесі безпосередньої взаємодії, мають неформальний характер і містять емоційно забарвлену оцінку партнерів по спілкуванню.

Мімікрія соціальна - один із захисних засобів адаптації індивідів чи груп до кризової ситуації суспільства, що дає їм змогу вижити і самозберегтися.

Особистість - це соціальна характеристика людини, представлена комплексом якостей, що набуваються нею у суспільстві внаслідок включення її до системи суспільних відносин. Саме тому особистістю не можна народитися, нею можна лише стати у суспільстві.

Очікування соціальні - деяка сукупність легітимних і загальноприйнятих зразків виконання особою ролей, які відповідають її статусу.

Поведінка рольова - поведінка індивіда в тій чи іншій ролі; поведінка яка відповідає соціальним очікуванням і вимогам.

Поведінка соціальна - це 1) внутрішня і зовнішня позиція людини, орієнтована на вчинок чи утримання від такого. 2) усвідомлені, цілеспрямовані дії, засновані на урахуванні потреб, інтересів і дій інших людей, існуючих соціальних норм. Поведінка є соціальною, якщо вона в певний спосіб співвідноситься з поведінкою інших індивідів.

Позиція особистості - ставлення людини до системи норм,

правил, шаблонів поведінки, яке залежить від її соціального середовища і санкціонується її оточенням.

Ресоціалізація - процес повторного засвоєння знань, цінностей, норм, установок, статусів, ролей; доручення громадян до суспільства, відновлення раніш інтеріоризованої системи моральних і правових норм.

Рольова структура особистості - сукупність ролей, які виконує особа в різних соціальних групах і будь-яких соціальних ситуаціях.

Соціалізація - двосторонній процес, що включає в себе, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду, ідеалів, цінностей і норм культури шляхом входження в соціальне середовище, в систему соціальних взаємодій з іншими людьми, а із іншого, процес активного відтворення соціального досвіду, цінностей, норм, стандартів поведінки, за рахунок його активної соціальної діяльності.

Соціальна активність особистості - системна соціальна якість, у якій виражається та реалізується глибина і повнота зв'язків особистості із соціумом, рівень перетворення її на суб'єкт суспільних відносин.

Соціальний тип - це деперсоніфікована уявна особистість як узагальнене відображення сукупності повторюваних якостей індивідів, що входять до певної соціальної спільності.

Соціологія особистості - галузь соціології, предметом вивчення якої є особистість як суб'єкт і об'єкт соціальних відносин суспільно-історичного процесу на рівні взаємозв'язків особи і соціальних спільностей.

Спрямованість особи - це особливе ставлення людини до дійсності і самої себе, що виражається у цінностях, мотивах, потребах, установках, прагненнях, переконаннях, ідеалах. Вона виявляється у соціальній поведінці особистості.

Статусний набір - вся сукупність статусів, що характеризують дану особистість в багатовекторній взаємодії із іншими особистостями з точки зору виконання нею своїх прав і обов'язків.

Типи особистості - моделі особистості, які використовуються в соціології і психології в якості основ для групування при описі, класифікації, вивченні різних множин індивідів(особистостей).

Характер соціальний - сукупність особистісних характеристик більшості членів певної соціальної групи.

Ціннісні орієнтації особистості - соціальні цінності, що виступають для особистості в якості цілей життя і основних засобів

досягнення цих цілей і в силу цього набирають функцію важливих регуляторів соціальної поведінки індивідів.

4.2. Соціологія культури

Акультурація - процес «вростання» людини в культуру, що відрізняється від тієї, в якій вона вихована (яку вона освоїла в процесі соціалізації).

Асиміляція культурна - процес, завдяки якому певна група стає частиною домінуючої суспільної групи.

Аномія соціальна - порушення єдності суспільства і культури, відсутності чіткої системи соціальних норм, що призводить до деградації людини, оскільки її поведінка, уявлення і стиль мислення перестають відповідати суспільним стандартам

Дифузія культури - проходження культурних елементів або цілих культурних комплексів і конфігурацій між різними культурами.

Домінантна (панівна) культура - переважання однієї культури над іншими, впливає з запропонованою цією культурою особливо привабливого способу життя, або супроводжується військовою чи економічною силою тими, хто представляє цю культуру, або здійснюється за допомогою навичок і технологій, які пропагують або впроваджують на основі маркетингу представники цієї культури.

Етикет - це сукупність правил поведінки по відношенню до інших людей, що охоплює особливі традиції, ритуали і норми, які були вироблені суспільством або його частиною і можуть мати релігійне, філософське чи якесь інше обґрунтування; як правило, етикет характерний для вищих прошарків суспільства.

Звичай - стереотип соціальної поведінки, який зберігається незмінним впродовж тривалого історичного періоду, передаючись від покоління до покоління.

Ідентичність культурна - унікальний для кожної людини комплекс почерпнутих із різних джерел культурних елементів, з якими вона себе ідентифікує.

Контркультура - свідоме й цілеспрямоване відкидання загальнокультурних форм, нехтування основними моральними нормами та національними традиціями.

Конфігурація культурна - поєднання різних культурних елементів, які сконцентровані довкола одного об'єкта, ідеї або цінності (наприклад, автомобільна культура, наукова цивілізація,

споживча культура).

Конфлікт культурний - антипатія, ворожість або боротьба між контактними групами різного способу життя, що диктується їхньою культурою.

Культура - весь сукупний спосіб життя, характерний для деякої групи, в якій акумулюється все, що люди як члени цього суспільства "роблять, думають", і все, чим вони "володіють" (способи дій, думки, матеріальне забезпечення). Культура - це складне динамічне утворення, що має соціальну природу і виражається у соціальних відносинах:

✓ елітарна - створюється привілейованою частиною суспільства або, на її замовлення, - професійними творцями. До неї можуть належати, наприклад, класична музика, концептуальний живопис і скульптура, високоінтелектуальна література;

✓ духовна культура містить у собі все те, що не має безпосереднього матеріального субстрату, але виражається лише опосередковано у продуктах матеріальної культури: мова, ідеологія, знання, цінності, звичаї;

✓ матеріальна - характерна для конкретного суспільства сукупність об'єктів - інструментів, пристроїв, житла, одягу, продуктів харчування, засобів зв'язку;

✓ народна (фольклор) - культура, що створюється аматорами-творцями, які не мають професійної підготовки, і пов'язана з життям широких мас (її репрезентують казки, легенди, міфи, пісні, танці тощо);

✓ національна - сукупність символів, цінностей, норм, взірців поведінки, вірувань, що характеризують конкретну спільноту (націю, народність) певної держави, країни.

Менталітет культурний - система цінностей та норм, що впливають на поведінку людини у різних сферах її життєдіяльності. Культурний менталітет формується під впливом соціокультурних факторів етичного, естетичного, релігійного, правового й іншого характеру, що формують соціокультурні стереотипи сприйняття світу людиною цієї нації.

Мова - це сукупність знаків і символів, що використовується членами суспільства для здійснення комунікацій, а також в рамках вторинних моделюючих систем (в художній літературі, поезії, ритуальних текстах тощо). Мова являє собою систему, що відбиває і підтримує картину світу, характерну для цієї культури, а

також забезпечує відповідний соціальний контроль, оскільки норма взагалі не може існувати, якщо вона не виражена мовою.

Обряди - це сукупність колективних людських дій, що втілюють у собі певні уявлення і цінності конкретного суспільства і викликають у всіх носіїв цієї культури аналогічні почуття; такі почуття носять, як правило, колективний характер.

Релятивізм культурний - соціологічне бачення, яке визнає існування інших культур і їхнє право мати свої системи особливих рис, цінностей, уявлень і норм, навіть тоді, коли вони відрізняються від власних уявлень і цінностей.

Субкультура - частина загальної культури, що притаманна їй поширена в межах соціальної спільноти (культура національних меншин, молодіжна субкультура, кримінальна тощо).

Традиція - стійка, усталена форма поведінки, що склалася історично і успадкована від попередніх поколінь.

Трансмісія культурна - процес трансляції (передавання) елементів культури від одного покоління до іншого. Саме завдяки культурній трансмісії культура є безупинним феноменом, заснованим на наступності.

Функції культури – ролі, які виконують системи культури в процесі взаємодій з суспільством. Вирізняють наступні функції культури:

✓ пізнавальна (дослідження галузі культури дають можливість адекватно судити про суспільство загалом, його спільноти, групи й індивіда зокрема);

✓ соціальної пам'яті або передавання соціальної спадщини (культура зберігає, передає і вдосконалює людський досвід);

✓ освітньо-виховна (культура перетворює людину на особистість у процесі соціалізації, за допомогою навчання і виховання; набута і засвоєна культура є базою для інноваційної діяльності);

✓ регулятивна (цінності, ідеали, норми і зразки поведінки певної культури в ході соціалізації стають частиною самосвідомості особистості, формують і регулюють її поведінку);

✓ комунікативна (культура виступає одним із найрозповсюдженіших і найефективніших засобів спілкування людей, дозволяє їм краще пізнати один одного);

✓ інтегративна і дезінтегративна (культура здатна як згуртовувати людей, забезпечуючи цілісність спільноти, так і

поділяти їх, протиставляючи один одному).

Цивілізація - 1) стадія розвитку людства, яка слідує після дикості і варварства; 2) рівень і стан суспільства, якому притаманні високий злет культури та її ефективне функціонування в усіх його сферах.

Цінність соціальна - цінністю вважається будь-яке матеріальне або ідеальне явище, яке має значення для людини чи суспільства, заради якого вона діє, витрачає сили, заради якого вона живе.

Розрізняють такі групи цінностей:

- ✓ смисложиттєві (уявлення про добро, зло, щастя, ціль і сенс життя);
- ✓ вітальні (цінності життя, здоров'я, особистої безпеки, добробуту, сім'ї);
- ✓ суспільного визнання і покликання (любов до праці, соціальне становище, служіння людям);
- ✓ міжособистісного спілкування (чесність, безкорисливість, доброзичливість);
- ✓ демократичні (свобода совісті, політичного вибору, національний суверенітет);
- ✓ партикулярні (прив'язаність до малої батьківщини, сім'ї, віра у Бога).

4.3. Соціологія сім'ї та молоді

Соціологія сім'ї - це галузь соціологічної науки, котра вивчає формування, розвиток і функціонування сім'ї як малої соціальної групи і як соціального інституту за конкретних культурних і соціально-економічних умов, її місце і посередницьку роль у суспільстві, взаємодію з іншими соціальними групами та інститутами, з окремими індивідами.

Об'єктом соціології сім'ї є шлюбно-сімейні відносини, сфера сімейного життя. Предметом вивчення соціології сім'ї є досить широке і різноманітне коло питань: загальні основи та принципи шлюбу і сім'ї; взаємозв'язок сім'ї і суспільства; типи соціальних відносин, характерні для сім'ї; фактори, що визначають чисельність і структуру сімейної спільності; зв'язок сім'ї з іншими соціальними спільностями та сферами соціального життя; суспільні функції сім'ї, її структура та особливості як соціального інституту, і як малої соціальної групи; мотивація шлюбів і розлучень, а також соціальні т

а психологічні фактори, які сприяють плануванню сімейного життя, виникненню та подоланню внутрішньосімейних конфліктів; інтеграція та дезінтеграція сім'ї; історичні типи та форми шлюбно-сімейних відносин, тенденції та перспективи їх розвитку.

Соціологія молоді - галузь соціології, яка досліджує соціально-демографічну спільність суспільства, що перебуває в процесі переходу від дитинства до дорослого життя і переживає стан сімейної та поза сімейної соціалізації, інтерналізації норм і цінностей, творення соціальних і професійних очікувань, ролей, статусу.

Батьківство - відношення до дитини, яке засноване на факті її походження від даного чоловіка і виражається у турботі про її життя, здоров'я, виховання і навчання.

Бездоглядність дитяча - послаблення чи відсутність нагляду за поведінкою, заняттями дітей, підлітків з боку батьків або осіб, які їх замінюють. Бездоглядність дитяча часто виникає внаслідок недостатнього розуміння батьками своїх обов'язків, недостатнього догляду за дитиною, незабезпечення її усім необхідним для нормального розвитку; через невиконання батьками своїх обов'язків.

Гендер - соціальна стать людини на відміну від біологічної статі: соціально-рольовий статус, який визначає соціальні можливості кожної статі в освіті, професійній діяльності, доступ до влади, сімейній ролі та репродуктивній поведінці і є одним з базових вимірів соціальної структури суспільства.

Занедбаність дитини соціальна - відсутність належного піклування за дитиною, коли батьки, або особи, які їх замінюють, не забезпечують необхідні умови для її повноцінного фізичного, емоційного та соціального розвитку.

Молода сім'я - подружня пара з дітьми, або без дітей, вік якого не старше 30-ти років, тривалість сімейного життя - до 5-ти років, шлюб - перший. Слід зазначити, що в багатьох випадках молоді сім'ї не готові до сімейного життя, не дозріли до нього ні в соціальному, ні в економічному плані, слабо підготовлені до виховання дітей, батьківських обов'язків не мають, не мають необхідних санітарно-гігієнічних, педагогічних, психологічних знань для виховання дітей, мають низький дохід, про другу дитину не думають.

Молодь - соціально-демографічна група, яка виокремлюється на основі сукупності вікових характеристик, соціального статусу і зумовлюється тією чи іншою соціально - психологічною

властивістю, яка визначається суспільним укладом, культурою і закономірностями соціалізації. Вікові категорії - від 16-17 до 25-35 років.

Насилля в сім'ї - застосування фізичної сили, примусового впливу, пригноблення членів сім'ї. Стосовно дітей - це систематичні фізичні покарання, деспотизм, жорстокість, погрози, надмірна суворість, грубість, що принижує гідність дитини.

Організації молодіжні громадські - об'єднання громадян віком від 14 до 28 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на задоволення та захист своїх законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів.

Планування сім'ї - надання сім'ї можливості планувати потрібну для неї кількість дітей і проміжки між їх народженням.

Політика державна молодіжна - системна діяльність держави у відносинах з особистістю, молоддю, молодіжним рухом, що здійснюється в законодавчій, виконавчій, судовій сферах і ставить за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій та життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України

Побут - це сфера соціального життя, обумовлена способом виробництва матеріальних благ і рівнем соціально-економічного розвитку суспільства; Це сукупність засобів і форм задоволення особистих матеріальних та інших потреб.

Сім'я - 1) соціальне об'єднання, члени якого зв'язані шлюбними відносинами, взаємодопомогою, моральною відповідальністю та спільністю побуту. 2) це суспільний інститут (з точки зору суспільного санкціонування шлюбно-сімейних відносин) і водночас мала соціальна група, що має історично означену організацію, члени якої пов'язані шлюбними або родинними відносинами, спільністю побуту та взаємною моральною відповідальністю, соціальна необхідність якої зумовлена потребою суспільства у фізичному та духовному відтворенні населення. 3) соціальний інститут, що характеризується визначеними соціальними нормами, санкціями, прикладами поведінки, правами і обов'язками, що регулюють відносини між чоловіком і жінкою, батьками та дітьми.

✓ авторитарна сім'я - сім'я, де дружина підлегла чоловіку, а діти – батькам;

✓ демократична сім'я - сім'я заснована на розподілі ролей не відповідно до традицій (розподілі на "чоловічі" і "жіночі" обов'язки), а на однаковій участі кожного з членів подружжя в прийнятті рішень, добровільному розподілі обов'язків;

✓ молода сім'я - подружжя, в якому вік чоловіка та дружини не перевищує 28 років, або неповна сім'я, в якій мати (батько) є віком до 28 років;

✓ неблагополучна сім'я - сім'я, яка через ті чи інші причини, повністю або частково втратила свої виховні можливості, внаслідок чого складаються несприятливі умови для виховання дитини;

✓ неповна сім'я - включає тільки одного з батьків з одною неповнолітньою дитиною або декількома неповнолітніми дітьми, утворюється внаслідок припинення шлюбу, смерті одного з батьків або роздільного їх проживання;

✓ позашлюбна сім'я - один із типів неповної сім'ї, що виникає в результаті народження жінкою дитини поза шлюбом;

✓ соціального ризику сім'я - соціально незахищена сім'я, яка потребує підтримки соціальних служб, тому що не може повноцінно виконувати свої функції внаслідок складних соціальних умов. Як правило, це сім'ї: малозабезпечені,

багатодітні, які мають дітей-інвалідів, а також сім'ї з неповнолітніми матерями.

Спосіб життя сім'ї - сукупність тих видів життєдіяльності, які здійснюються спільно всіма або деякими з її членів, або одним з них, але від імені або для сім'ї.

Структура сім'ї - сукупність відносин між її членами, включаючи, окрім відносин спорідненості, систему духовних, етичних відносин, у тому числі відносин влади, авторитету.

Умови життя сім'ї - це сукупність чинників макросередовища (загальні умови) та мікросередовища (найближче соціальне оточення). У процесі аналізу специфіки функціонування сім'ї враховуються такі фактори макросередовища: соціально-економічні; соціально-політичні; соціокультурні; пов'язані з розподілом населення за демографічними, етнічними, професійними, освітніми та соціально-груповими ознаками; екологічні.

Шлюб - 1) це юридично оформлений, добровільний союз чоловіка та жінки, що направлений на створення сім'ї і породжує взаємні права і обов'язки; 2) це традиційний засіб формування сім'ї і суспільного контролю за нею, одне з знарядь, шляхів, засобів

самозбереження і розвитку суспільства.

✓ ендогамний шлюб - це союз між особами, які належать до однієї суспільної групи (рід, плем'я, каста);

✓ моногамний шлюб - союз між одним чоловіком і однією жінкою;

✓ полігамний шлюб - союз між кількома партнерами (одним чоловіком і кількома жінками чи однією жінкою і кількома чоловіками);

✓ полігінія - шлюб між одним чоловіком і кількома жінками;

✓ поліандрія - шлюб між однією жінкою і кількома чоловіками.

Шлюбна поведінка - система дій і відносин, що передують вибору шлюбного партнера і вступу до шлюбу. Іноді шлюбну поведінку розуміють більш широко, включаючи в нього і дії, що направлені на завершення шлюбу.

Щастя - стан людини, який відповідає найбільшому внутрішньому задоволенню умовами свого буття, повноті життя, здійсненню свого людського призначення.

4.4. Соціологія освіти

Соціологія освіти - галузь соціологічного знання, яка вивчає закономірності розвитку та функціонування освіти як соціального інституту та його взаємодії із суспільством.

Об'єктом соціології освіти виступає соціальне середовище, де розгортається функціонування процесів освіти, діють певні суб'єкти і у формі різноманітних навчальних занять, з певною системою взаємин людей, з їхньою інституційною і не інституційною організацією.

Предмет соціології освіти - закономірності функціонування і розвитку освіти, її взаємодії і взаємовплив на розвиток суспільства, соціальних спільнот, різних шарів і груп, їхніх відносин між собою в процесі життєдіяльності.

Основне завдання соціології освіти полягає в тому, щоб своєчасно виявити (на відповідному рівні) нагальні потреби або проблеми освітянського життя суспільства, які тільки зароджуються, і науково обґрунтувати рекомендації щодо їх вирішення.

Болонський процес - процес структурного реформування національних систем вищої освіти країн Європи, зміни освітніх

програм і потрібних інституційних перетворень у вищих навчальних закладах Європи. Його метою є створення європейського наукового та освітнього простору задля підвищення спроможності випускників вищих навчальних закладів до працевлаштування, поліпшення мобільності громадян на європейському ринку праці, підняття конкурентоспроможності європейської вищої школи. На сьогодні 46 європейських країн, включно з Україною, є його учасниками.

Виховання - вплив на людину всього суспільства і всієї дійсності, яка містить в собі не лише позитивну спрямованість, а й конфлікти та протиріччя; тут особистість може не тільки формуватися під впливом соціального середовища, а й деформуватися, або, навпаки, загартуватись у боротьбі з труднощами.

Вищий навчальний заклад (ВНЗ) - освітній, освітньо-науковий заклад, який заснований і діє відповідно до законодавства про освіту, реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні програми вищої освіти за певними освітніми та освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову та науково-технічну діяльність.

Загальноосвітній навчальний заклад - це заклад освіти, що забезпечує реалізацію потреб громадян у початковій загальній освіті (школи, ліцеї, гімназії, колегіуми, школи-інтернати тощо).

Освіта - це соціальний інститут, що є сукупністю певних установ, осіб, які забезпечені спеціальними матеріальними засобами і здійснюють конкретні соціальні функції та, з іншого боку, набір, система ідей, правил, положень, стандартів, норм діяльності, поведінки людей у ситуаціях освітянського життя.

Освіта дистанційна - новий засіб реалізації процесу навчання, в основі якого лежить використання сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій, що дозволяють навчатись на відстані без безпосереднього, особистого контакту між викладачем і учнем.

Освітня технологія - це система засобів, форм і способів організації освітньої взаємодії, що забезпечують ефективне управління і реалізацію освітнього процесу на основі комплексу цілей і певним чином сконструйованих інформаційних моделей освоюваної реальності - вмісту освіти.

Професійно-технічний навчальний заклад - це заклад освіти, що

забезпечує реалізацію потреб громадян у професійно-технічній освіті, оволодінні робітничими професіями, спеціальностями, кваліфікацією відповідно до їх інтересів, здібностей, стану здоров'я.

Система освіти - реальна сукупність факторів, спеціально створених для реалізації соціальних функцій освіти.

Соціологія освіти - науковий аналіз формального та неформального навчання в певному суспільстві.

Студент - особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого навчального закладу та навчається за денною (очною), вечірньою або заочною, дистанційною формами навчання з метою здобуття певних освітнього й освітньо-кваліфікаційного рівнів.

Тест - система спеціальних завдань, що створюють можливість виміряти рівень розвитку або стан знань студента з відповідної наукової дисципліни.

Університет - автономний вищий навчальний заклад, тип якого виробився в Європі за середньовіччя; в університеті об'єднується низка факультетів для підготовки фахівців високої кваліфікації з точних, природничих і гуманітарних наук.

4.5. Соціологія науки

Антисцієнтизм - соціокультурна орієнтація, що підкреслює обмеженість можливостей науки, а в своїх крайніх формах тлумачить її як силу, ворожу істинній сутності людини. Він звертає увагу лише на негативні наслідки науково-технічного прогресу, його песимістичні настрої посилюються тією мірою, якою зазнають краху всі покладені на науку надії щодо вирішення економічних та соціально-політичних проблем.

Галузі наук - класифікація науки за трьома головними напрямками: точні науки, що вивчають взаємозв'язки елементів уявних сконструйованих систем; природничі науки, що вивчають природні явища; суспільні науки, що систематично вивчають людську поведінку і специфіку розвитку різних суспільств.

Екстерналізм - підхід до аналізу науки як соціокультурного феномену, що використовує переважно соціологічний метод аналізу генези науки, тобто аналізує немовби ззовні, з боку соціально-історичного контексту до осягнення сутності науки.

Етос науки - емоційно забарвлений комплекс правил, уявлень, цінностей і припущень, які вважаються обов'язковими для ученого.

Цей обов'язковий для науки комплекс цінностей і норм включає в себе чотири „інституціональні імперативи”: „універсалізм”, „всезагальність”, „безкорисливість” та „організований скептицизм” (Р. Мертон). Існують інші варіанти етосу науки які включають: імперативи „віри в моральну доброчесність раціональності” та „емоційної нейтральності” та „інтелектуальну скромність” (Б. Барбер і Н. Сторер) тощо.

Інновація - діяльність, спрямована на створення і поширення нових видів виробництва, технологій, організаційних форм.

Інтелект соціальний - сукупний творчий потенціал суспільства, що визначає здатності людей продукувати і засвоювати знання, форми і методи організації праці та нові технології. 2) відносно стійка форма сучасної розумової діяльності (здатності) людей, що виявляється у спільній їх творчості, виробленні й реалізації рішень, розумінні самих себе, інших людських спільнот, навколишнього світу.

Інтерналізм - підхід до аналізу науки як соціокультурного феномену, який робить ставку на саморух наукової думки і концентрує увагу на внутрішніх закономірностях розвитку науки.

Наука - складний і багатогранний соціокультурний феномен, вплетений у всі сфери людських відносин, який виконує три основних соціальних ролі: багаторівневої системи наукових знань, що динамічно розвивається; специфічного виду творчої діяльності, направленої на створення нових ідей, генерування нових знань, що об'єктивно відображають навколишній світ; сукупності соціальних взаємодій, що пов'язують один з одним різних учених, наукових спільнот, а також останні з усіма підсистемами єдиної і цілісної системи суспільства - економічною, соціальною, духовною, освітньою тощо.

Об'єкт наукового дослідження - частина об'єктивної реальності, на яку спрямований процес пізнання.

Предмет наукового дослідження - логічно взаємопов'язана і несуперечлива система фундаментальних понять, які описують ту частину об'єктивної реальності, на яку спрямовані методи вивчення цієї науки.

«Сильна програма» - течія в соціології науки, в якій наукове знання розглядається як інституціональне знання, опосередковане соціальними умовами і включає в себе чотири імперативи соціологічного дослідження наукового знання:

- ✓ каузальність - встановлення причин „вірувань”;
- ✓ неупередженість - необхідність пояснювати як успіх теорії, так і її невдачу;
- ✓ рефлексивність - створені соціологією моделі повинні застосовуватися і до інтерпретацій самих соціологічних пояснень;
- ✓ симетричність - пояснення всіх видів знання за допомогою одного й того ж концептуального і методологічного апарату.

Сцієнтизм - соціокультурна орієнтація, що заснована на абсолютизації раціонального пізнання з одночасним приниженням інших форм духовного освоєння буття. Сцієнтизм базується на трьох основних твердженнях: твердженні про те, що наука може замінити собою філософію і метафізику в сфері вирішення основних моральних та етичних проблем; твердженні про те, що в науці містяться рішення всіх проблем людства; твердженні про те, що методи точних наук є єдиними вірними науковими методами і що ці методи повинні застосовуватися також і в гуманітарних та соціальних науках.

Статус науки - сумарне відображення різних ціннісних відносин в науці, які виникають у суспільстві, його прошарках і структурах. Розрізняють:

декларований і реальний статус науки; статус науки в цілому і статус її структурних складових - груп наук, наукових дисциплін, гілок, напрямів тощо;

- ✓ статус науки в державі, тобто в системі влади;
- ✓ статус науки в економіці - як у суспільному виробництві загалом, так і диференційовано в його різномасштабних складових;
- ✓ «територіальний» статус науки, тобто її статус у різних географічних регіонах;
- ✓ статус науки у суспільстві загалом і диференційований статус в різних прошарках соціуму і соціальних групах.

Статус науки соціальний - узагальнена характеристика ставлення суспільства до науки, котра включає:

- ✓ довіру до результатів науки;
- ✓ сумарну оцінку результатів наукової діяльності;
- ✓ стан науки на шкалі цінностей стосовно інших способів пізнання світу;
- ✓ стан науки (на шкалі цінностей стосовно інших соціальних інституцій);
- ✓ престижність заняття наукою стосовно інших видів

діяльності;

- ✓ суспільно визнану першочерговість фінансування науки серед інших статей витрат;
- ✓ матеріальну вигідність заняття наукою відносно інших видів діяльності;
- ✓ долю прибутку, що виділяється і витрачається на розвиток науки;
- ✓ долю прибутку, яка виділяється і використовується для запровадження соціально значущих досягнень науки.

Учений - представник науки, який здійснює осмислену діяльність стосовно формування наукової картини світу, чия наукова діяльність і кваліфікація визнана науковою спільнотою. В широкому розумінні поняттям учений позначається людина, яка систематично розширює знання людства або бере участь в діяльності і підтримці традицій тих чи інших наукових шкіл. Учений може бути експертом в одній або кількох галузях науки.

Функції науки - ролі науки як соціального інституту серед яких найбільш визначними є:

- ✓ генерування нового достовірного знання, що реалізується через відкриття нових, раніше невідомих фактів і процесів у розвитку природи і суспільства, в самому людському мисленні; через висування нових ідей, понять, формул, гіпотез і законів, що раніше не існували; через зміну картини світу, що виступає узагальненим втіленням сукупності наукових знань певної епохи;
- ✓ тлумачення фактів і процесів у нових поняттях, теоретичних концепціях, адже недостатньо просто розуміти процеси і явища навколишнього світу, необхідно вірно їх тлумачити, уловити їх взаємозв'язки;
- ✓ верифікація, перевірка істинності висунутих наукових тверджень і теоретичних конструкцій;
- ✓ передбачення та прогнозування виникнення нових, раніше невідомих фактів, явищ, процесів, які можуть відбутися в недалекому майбутньому;
- ✓ поширення отриманих знань;
- ✓ реалізація отриманих нових знань в техніці і технології відповідно до цілей, норм, критеріїв, що формуються в суспільстві;
- ✓ роль компонента духовної культури, що слугує важливим важелем духовного прогресу суспільства.

4.6. Економічна соціологія

Безробіття - соціально-економічне явище, яке виникає в результаті того, що частина активного і дієздатного населення не може знайти роботу. В залежності від причин виникнення і тривалості виділяють три основних типи безробіття:

✓ фрикційне безробіття виникає в результаті зміни умов праці і переходу працівників з одного місця на інше; в цілому носить позитивний характер і продовжується відносно нетривалий період часу;

✓ структурне безробіття виникає в результаті крупних структурних змін в економіці і соціальній структурі; люди змушені пройти певну перепідготовку, змінити професію, що вимагає значного часу, моральних і матеріальних витрат;

✓ циклічне безробіття є наслідком спаду в економічному циклі, коли зайнятість в суспільному виробництві скорочується, а безробіття зростає; воно може обернутися соціальною катастрофою для значного числа людей.

Бідність - характеристика економічного становища індивіда або групи, при якому вони не можуть самі оплатити вартість необхідних благ:

✓ абсолютна - відсутність у людини засобів, які суспільство вважає необхідними для підтримки мінімально допустимого прожиткового рівня життя;

✓ відносна - рівень життя людини, яка має прибуток нижчий середнього, на відміну від абсолютної бідності, яка визначається прожитковим мінімумом.

Бізнес - законно організована підприємницька діяльність, що приносить прибуток або інші особисті вигоди.

Бренд - знак, символ, дизайнерське рішення або ім'я, що репрезентують фірму виробника, компанію.

Брендинг - цілеспрямована ринкова політика та управлінська технологія з метою позначення та закріплення на ринку товарів та послуг, надання їм конкурентних переваг.

Відповідальність економічна - свідоме ставлення господарських суб'єктів до суспільних вимог і обов'язків; усвідомлення суспільного значення своєї економічної діяльності та її наслідків ;

Влада економічна - можливість і здатність утверджувати свою волю в контролі і регулюванні економічної сфери суспільства, впливати на економічну діяльність та поведінку людей.

Власність - соціологічна категорія, яка охоплює низку підсистем суспільних відносин (економічних, соціальних, правових, психологічних тощо), які прямо та опосередковано стосуються привласнення предметів природи у процесі праці та привласнення матеріальних і духовних благ.

Економічні соціальні ролі — виконувани соціальними суб'єктами функції, які визначаються їх місцем у системі економічних відносин, пануванням певного типу економічних відносин.

Економічна соціологія — міжгалузевий науковий напрям, галузь соціологічного знання, що вивчає економіку як соціальний інститут, закономірності її розвитку та функціонування.

Економічна поведінка — система соціальних дій, пов'язаних з використанням різних за функціями і призначенням економічних цінностей (ресурсів) та зорієнтованих на одержання користі (вигоди, винагороди, прибутку) від їх обігу.

Економічна свідомість — погляди, потреби, інтереси, ідеї, уявлення і переконання стосовно економічних процесів і явищ, ставлення до власності, економічної самостійності та ін.

Економічне мислення — погляди та уявлення, породжені практичним досвідом людей, їх участю в економічній діяльності тощо.

Економічний інтерес — усвідомлена економічна потреба людини, груп, спільнот, об'єктивні спонукальні мотиви їх економічної діяльності.

Економічна активність — вияв індивідуальності, самореалізації особистості у сфері виробництва обміну та споживання, рівень її економічної взаємодії із зовнішнім середовищем

Етика підприємництва - частина загальної культури, яка включає положення і судження, що регламентують відносини людей, дотичних до сфери бізнесу.

Зайнятість населення — діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих і суспільних потреб, яка є джерелом доходу.

Зміст праці — узагальнена характеристика процесу праці, яка враховує різноманітні функції праці, види трудових операцій, поділ виробничої діяльності за галузями, фізичне та інтелектуальне навантаження учасників процесу праці, ступінь самостійності працівника у регулюванні послідовності трудових операцій, наявність або відсутність новизни, творчості, складності, технічну

оснащеність праці тощо.

Інститути економічні - характеризуються як сукупність формальних та неформальних норм і правил, які регулюють поведінку людей в економічній сфері діяльності.

Інтрапренерство - розвиток підприємницької ініціативи всередині існуючого підприємства чи організації.

Культура економічна - це стала система цінностей, культурних еталонів, традицій, соціальних звичок та умінь, які відтворюють найпоширеніші в суспільстві зразки й моделі діяльності та поведінки людини, що реалізуються у сфері соціоекономічних відносин.

Ментальність економічна - узагальнене поняття для позначення стійкого порядку мислення людини (людей) та організації індивідуально-психологічної і соціально-психологічної структури її особистості (їхніх особистостей) у сфері економічної (господарської) життєдіяльності суспільства.

Модель підприємницької поведінки - принципи поведінки підприємця у відповідних соціокультурних умовах:

- ✓ інвестиційна модель - впровадження венчурних інвестиційних проектів;
- ✓ інвенторна модель - прощтовхування на ринок власного інноваційного продукту або передавання його на контрактних умовах іншим агентам;
- ✓ організаційна модель - удосконалення організації людських ресурсів для успішної реалізації нестандартних управлінських рішень;
- ✓ посередницька модель - інтеграція економічних інтересів для отримання додаткового зиску;
- ✓ аквізиційна модель - концентрація в свої руках економічних ресурсів інших власників з метою їх подальшого використання в підприємницькій діяльності;
- ✓ комерційна модель - створення нових нестандартних каналів обміну послугами та інформацією, що дозволяє різко підняти норму прибутку;
- ✓ кон'юнктурно-гральна модель - використання венчурних методів комбінування цінової інформації з іншою конфіденційною інформацією з метою отримання переваги в порівнянні з іншими агентами;
- ✓ консалтингова модель - професійна підтримка з широкого кола питань економічної діяльності.

Мотивація трудової діяльності — внутрішня спонuka до трудової діяльності з метою досягнення певних цілей, зацікавленість у такій діяльності.

Мотив (лат. motus — рух) — свідомий збуджувач поведінки та діяльності людини, спрямованої на задоволення різноманітних (матеріальних, соціальних, духовних) потреб.

Підприємець - активний суб'єкт пошуку й реалізації нових можливостей у генеруванні та освоєнні новаторських ідей, розробленні нових продуктів і технологій, здійсненні інновацій.

Підприємливість - поведінковий елемент структури особистості, що характеризує особливий новаторський тип господарської поведінки, в основі якої лежить постійний пошук нових можливостей для розвитку власної справи.

Підприємництво - творчий, інноваційний різновид економічної поведінки, в основі якої самостійна, ініціативна діяльність суб'єктів господарювання з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, яка здійснюється на власний ризик з метою одержання прибутку або власного доходу.

Підприємницька ідеологія - система поглядів підприємців на своє місце і роль у суспільстві і ті принципи, на яких мають будуватися їхні відносини із суспільством і державою.

Предмет економічної соціології — соціальні механізми регулювання економічних відносин, особливості поведінки соціальних суб'єктів.

Ринок праці — певна система суспільних відносин, які узгоджують інтереси роботодавців і найманих працівників.

Свідомість економічна - це достатньо складна і системна складова свідомості, вищий рівень психічного відображення економічних відносин людиною, що формує реакцію і відповідну поведінку людини.

Соціальний механізм розвитку економіки - стійка система взаємодії соціально-економічних груп у сферах виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ і послуг, регульована історично сформованими в даній країні типом культури, системою управління і соціальною структурою суспільства.

Соціальні ролі економічні - виконувані соціальними суб'єктами функції, які визначаються їх місцем у системі економічних відносин, пануванням певного типу економічних відносин.

Соціальна сфера — це відносини і взаємодія індивідів,

соціальних груп, спільнот, що мають різне соціально-економічне становище в суспільстві.

Соціально-економічні проблеми - це або негативний вплив людини на економічну організацію, або негативний вплив економічної організації на людину, згідно з чим можуть обиратися різні стратегії вирішення проблеми та зміни людини (споживач - громадянин, який придбає, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити товари (роботи, послуги) для власних побутових потреб).

Спонсор - особа, яка матеріально підтримує будь-яку діяльність без одержання від неї прибутку з метою популяризації винятково свого імені (назви), торгової марки.

Ставлення до праці — зв'язок між працівником і суспільством, працівником і працею щодо виробництва та розподілу матеріальних і духовних благ.

Соціально-психологічний клімат — відносно стійкий і типовий для певної групи загальний емоційний настрій, який формується в процесі спільної трудової діяльності колективу, спілкування між людьми.

Соціологія праці та зайнятості — галузева соціологічна теорія, яка вивчає закономірності формування, функціонування і розвитку соціальних утворень (систем, спільнот та інститутів) у сфері праці й пов'язані з ними процеси та явища.

Соціально-психологічний клімат — відносно стійкий і типовий для певної групи загальний емоційний настрій, який формується в процесі спільної трудової діяльності колективу, спілкування між людьми.

Ставлення до праці — зв'язок між працівником і суспільством, працівником і працею щодо виробництва та розподілу матеріальних і духовних благ.

Трудова адаптація — соціальний процес засвоєння особистістю нової трудової ситуації внаслідок активної взаємодії особистості й трудового середовища.

Умови праці — сукупність чинників, які впливають на працездатність і здоров'я працівника.

Характер праці — соціальна сутність праці як суспільно значущого процесу.

4.7. Соціологія політики і права

Влада - спроможність осіб або членів групи досягти цілей або

задовольняти власні інтереси. Влада є всеосяжним аспектом усіх людських відносин. Багато соціальних конфліктів є прикладами боротьби за владу, оскільки ступінь здобутої особою або групою влади визначає те, наскільки вони спроможні здійснити свої бажання за рахунок бажань інших.

Демократія - політична система, що дозволяє громадянам брати участь в ухваленні політичних рішень або обирати представників до органів державної влади.

Держава - 1) політичний апарат (урядові організації, а також державні службовці), що владарює на певній територіальній одиниці, авторитет якого спирається на закон та на спроможність застосувати силу; 2) політична організація країни, що включає певний режим влади (монархія, республіка тощо), органи і структуру правління (уряд, парламент):

✓ правова держава - тип демократичної держави, яка діє лише в рамках прийнятих і єдиних для всіх законів, яка поважає і захищає права і свободи громадян.

✓ соціальна держава - це держава, яка проводить активну соціальну політику, спрямовану на забезпечення гідного життєвого рівня для усього населення.

Діяльність політична - дії, за допомогою яких громадяни відповідно до їх громадянських прав беруть участь у виборі та встановленні правил суспільного життя, розподілі влади і ресурсів і, навмисно чи ненавмисно, у визначенні політичного курсу країни.

Договірна культура - система регулювальних правил, покликана забезпечити виконання договорів через закон або довіру і репутацію партнерів.

Електоральна соціологія — галузь соціологічної науки, яка займається вивченням політичної взаємодії суб'єктів суспільства шляхом аналізу механізмів їх політичної участі в житті соціуму, умов та особливостей об'єднання в політичні групи, політичної презентації інтересів у владній боротьбі тощо

Ефективність політичного режиму - здатність сформувати у громадян віру в можливість впливати на політику і на визначення ситуації в суспільстві чи в громаді загалом.

Закон - правила поведінки, запроваджені політичним керівництвом і підтримувані державною владою.

Злочин - будь-яка дія, що суперечить законам, установленим політичною владою.

Легітимність - юридичний термін, що застосовується у соціології для характеристики суспільного порядку, що володіє престижем, в силу якого він диктує зразки поведінки.

Політика — галузь відносин між соціальними суб'єктами (класами, соціальними групами, політичними партіями, окремими особами, національними спільнотами, державами) щодо здійснення (використання, розподілу, завоювання) політичної влади.

Політичне поле — проекція соціального простору на взаємодію суб'єктів влади.

Право — формальний соціальний інститут, система встановлених, санкціонованих державою правил поведінки, загальнообов'язкових для населення та державних установ, захищена державою від порушень і спрямована на регулювання та охорону суспільних відносин і соціальних цінностей.

Правова поведінка - соціально важлива поведінка індивідів і груп, підвладна їх свідомості і волі, передбачена нормами права, існуючими у даному суспільстві.

Правовий нігілізм - правове безкультур'я, відкидання або ігнорування права, юридичних норм, правових цінностей, зневажливе ставлення до правових традицій.

Правотворчість - соціальна, державна і суспільна діяльність, в результаті якої створюється система законодавчих актів та інших правових норм, що забезпечуються примусовою силою держави.

Привілеї соціальні - виняткові права і переваги, якими де-юре або де-факто володіють окремі люди, групи, класи, установи і які недоступні для більшості людей.

Рецидивізм - повторне скоєння злочину особами, раніше звинуваченими в порушенні закону.

Соціологія політики — галузь соціологічного знання, яка вивчає соціальні механізми влади та їх вплив у суспільстві, закономірності впливу соціальних спільнот, інститутів на політичний порядок, соціальні засади політичних та державних інститутів, стан, тенденції, напрями функціонування політичної свідомості, політичної поведінки в соціальному середовищі.

Соціологія права - галузь соціології, що вивчає закономірності функціонування права в системі соціальних інститутів: генезис, динаміку, структуру правових норм та їх роль у суспільстві, механізми їх реалізації у поведінці та діяльності особистості, групи, організації, інститутів, суспільства.

Соціальні права людини - сукупність конституційних прав людини або лише громадян конкретної держави, які дають їм можливість претендувати на одержання від держави за відповідних умов певних матеріальних благ. Соціальні права людини містять право на соціальне забезпечення, соціальне страхування, право на охорону здоров'я і медичну допомогу, право на житло, особливі права дітей та інвалідів.

Теорія «ярликів» - підхід до дослідження відхилень, згідно з яким люди стають «девіантними» через певні «ярлики», начеплені на їхню поведінку органами політичної влади та іншими особами.

Харизма - влада, побудована не на логіці, а на силі особистісних якостей або здібностей лідера.

Соціальний простір — продукт людської діяльності, що є сукупністю суспільних суб'єктів, які становлять суспільну цілісність, а також сукупністю певних об'єктивованих взаємин між індивідами

Етносоціологія (грец. ethnos — плем'я, народ) — галузь соціології, що досліджує суть і функції різних етнічних спільнот (рід, плем'я, народність, нація) з метою з'ясування загальних закономірностей їх взаємодії та вироблення механізмів включення в існуючу систему соціальних відносин.

Етнічна ідентичність — відчуття взаємної тотожності, історичної, соціальної та культурної спільності у представників однієї етнічної групи.

Етнічний стереотип (грец. stereos — твердий і typos — відбиток) — стандартизований, стійкий, емоційно насичений, ціннісно визначений образ, уявлення про певний об'єкт, продукований під впливом конкретної етнічної культури, актуальний для представників окремої етнічної спільноти.

Народність — мовна, територіальна та культурна сукупність людей, яка склалася історично і передує нації.

Нація — особлива історична сукупність людей, що характеризується спільністю походження, мови, території, економічного становища, психічного стану та культури, що виявляються в єдиній етнічній свідомості та самосвідомості.

Націоналізм — теорія і практика етнічних відносин, які ґрунтуються на само ідентифікації нації у вирішенні своїх проблем, реалізуються у різноманітних формах діяльності, зумовлених специфікою економічного, політичного, духовного розвитку країни, традиціями, суспільною психологією тощо

Національне питання — форма відкритої постановки в суспільстві проблеми розвитку націй, національних відносин (територіальних, екологічних, економічних, політичних, правових, мовних тощо).

Класичний націоналізм. Реалізується як спроба досягнення повної незалежності. Простежується у більшості пострадянських держав.

Паритетний націоналізм. Виявляє себе у прагненні до повної незалежності, яке обмежують певні внутрішні чи зовнішні чинники, наприклад, передача повноважень центру (автономні республіки Російської Федерації).

Економічний націоналізм. Його особливістю є прагнення до економічної незалежності етно-національних утворень (Гонконг за часів протекторату Великобританії).

Захисний націоналізм. Домінуючими в ньому є ідеї про необхідність відсічі «зовнішнім силам», збереження культури, мови, території тощо (Чеченська республіка).

Ліберальний націоналізм. Обстоює права і свободи особистості, виступає за додержання базових «європейських» цінностей.

4.8. Соціологія релігії

Відносини релігійні - поняття, що характеризує процес взаємозв'язку і взаємодії суб'єктів (віруючі, священнослужителі, релігійні організації та їх інститути) культової і позакультової діяльності та їхніх взаємин:

✓ культові релігійні відносини складаються в процесі релігійних дій і мають «вертикальний» та «горизонтальний» аспекти свого вияву. «Вертикальний» аспект - це відносини віруючого і надприродного (Бога, ангелів, духів). «Горизонтальний» аспект відбиває реальні відносини між членами релігійних громад, віруючими і священником у процесі здійснення культових дій. Основу цих відносин становлять релігійні уявлення та почуття, віра в Бога.

✓ позакультові релігійні відносини - це відносини, які складаються безпосередньо в релігійних громадах, церкві між кліром і віруючими, між віруючими, релігійними напрямками, віросповіданнями, якщо вони базуються на релігійних нормах, правилах.

Вільнодумство- ідейно-духовна течія, що визначає право людини на свободу мислення, вільне пізнання сутності світу,

критичне ставлення до усталених поглядів і переконань,

Віра релігійна - невід'ємна ознака релігійної свідомості, особливістю якої є бездоказове вираження істинності релігійного вчення, визнання реального існування надприродних сил, властивостей і відносин.

Віросповідання - належність людини до певної релігії, церкви, певного релігійного напрямку; релігійного об'єднання, що має своє віровчення, культ, організацію.

Віруючий - особа, яка є суб'єктом релігійної віри і діяльності, носієм релігійного світогляду, релігійного досвіду, постає як учасник церковно-релігійного життя.

Громадянська релігія - форми ритуалу та вірувань, подібні до тих, що існують у релігії, але такі, що стосуються світської діяльності (політичні демонстрації або церемонії).

Демографія релігій - розділ соціології академічного релігієзнавства, що вивчає кількісні і якісні характеристики змін, які відбуваються в релігіях світу.

Деномінація - 1) релігійна секта, що втратила свій самооновлюваний динамізм і перетворилася на формальну організацію, якій підпорядковується значна кількість людей; 2) один із типів релігійних організацій, що постає як проміжна ланка між сектою і церквою і перебуває в стадії становлення. Як правило, деномінація формується на основі секти. Тому часто деномінацію визначають як «секту», яка перебуває на одному з вищих етапів свого розвитку, в якій склалися чітка організаційна структура і більш широкі зв'язки з суспільством. Для деномінації є характерними сприйняття різнопланових організаційних, культових принципів, відкритість для взаємодії з іншими релігійними об'єднаннями, державними органами.

Єресі - релігійні вчення, відмінні від офіційних доктрини та організації. Як правило, єресі відображали інтереси пригноблених мас і досить часто ставали ідеологічним прапором соціально-політичних рухів.

Етичні релігії - релігії, що залежать не від віри в надприродні істоти, а від етичних настанов «великого вчителя» (наприклад, Будди або Конфуція).

Завдання курсу сприяє оволодінню досягненнями світової та вітчизняної культури, допомагає студентській молоді не лише самовизначитись у світоглядних питаннях на основі знань сутності

релігії, її елементів, типології в історичній генезі, а й глибоко зрозуміти особливості філософії католицизму, протестантизму, православ'я, які найбільш поширені на теренах України.

Культ - фрагментарне релігійне угруповання, до якого довільно приєднуються особи і якому, проте, бракує постійної структури. Один із основних елементів релігійного комплексу - передусім система дій і засобів впливу на надприродне. Жодна релігія не може існувати без культу.

Культова діяльність - це культ у власному розумінні цього слова, тобто це релігійні дії віруючих (поклони, вставання на коліна, складання рук, хресне знамення при молитвах, а також символічні боготворчі акти - чин богослужби, обряд, проповідь, жертви, таїнства). Система певних обрядів, сукупність стереотипних символічних дій віруючих, у якій втілюються їхні релігійні уявлення. Спрямована на встановлення двосторонніх стосунків між людиною і над природою.

Методи релігієзнавства - шляхи (засоби) вирішення пізнавальних проблем у процесі вивчення релігій:

діалектичний (пізнавальний) - дає змогу розглядати явища релігії в динаміці їх становлення і розвитку, у їх взаємозв'язку між собою та з процесами і явищами інших сфер суспільного буття (філософія, політика, мораль, мистецтво);

феноменологічний - порівняно з діалектичним є відносно новим. Дає змогу проникнути до «чистої суб'єктивності» індивіда. Іншими словами, за допомогою певних засобів вияву сенсів він дає змогу співвідносити мотиви, уявлення, ідеї, мету віруючих;

герменевтичний - своїм корінням він сягає ще часів середньовіччя, зокрема традицій екзегетики (розділу теології, який тлумачить Святе Письмо-Біблію). Метод охоплює систему різноманітних засобів пояснення сакральних текстів, творів отців церкви, релігійних авторів минулого, релігійних процесів і явищ загалом. Цей метод сприяє не простому поясненню, а розумінню, виявленню сутнісних ознак і властивостей релігійних явищ.

Предметом релігієзнавства є своєрідність вияву релігійного феномена; механізм його дії на індивідуальному та суспільному рівнях буття; особливості його функціонування в історії суспільства; точка дотику й шляхи взаємодії з іншими сферами культури - мораллю, мистецтвом, наукою.

Принципи релігієзнавства - основоположні ідеї, що визначають

сутність усіх інших понять і суджень у процесі пізнання релігії:

1. Принцип об'єктивності - цей принцип, як основна методологічна засада будь-якого наукового знання, є відправним. Його сутність виражає вимога розглядати релігійний феномен таким, яким він є сам по собі, без будь-яких суб'єктивних інтерпретацій, емоційно-упереджених установок. Певний об'єкт має аналізуватися з урахуванням його внутрішньої необхідності, як незалежна цілісна система.

2. Принцип історизму - вимагає, щоб об'єкт релігієзнавчого пошуку сприймався не як щось усталене й незмінне, а як те, що повсякчас змінюється, розвивається. Цей принцип вимагає вивчати релігійні об'єкти у розвитку, з урахуванням конкретних просторово-часових координат.

3. Принцип толерантності - передбачає діалог релігійного й нерелігійного світогляду. Обидва типи світогляду мають низку спільних ознак, елементів (початкові інтегральні уявлення, поняття), ідей, що утворюють структур, «будівлю» світоусвідомлення й світовідчуття; вони містять загальнолюдські елементи - об'єктивно-істинні знання, моральні уявлення, що виражають необхідні умови суспільного буття, загально значимі духовні цінності. Цей принцип пов'язаний із проблемою свободи совісті, ненасильства у справах віри.

Релігійна організація - об'єднання послідовників певного віросповідання, цілісність і єдність якого забезпечується змістом віровчення, культом, системою організаційних принципів, правил і ролей.

Релігійна група — соціальна спільнота, що утворюється в процесі відправлення релігійних обрядів.

Релігійна свідомість — сукупність вірувань (віросповідань), що встановлюють зв'язок між людською натурою, навколишньою природою і надприродними силами, які віруючі вважають священними. Це система релігійних ідей, понять, принципів, міркувань, аргументів, концепцій, сенсом яких є здебільшого віра у надприродне. Існує на двох рівнях: буденному і теоретичному.

Релігійна психологія — своєрідна спрямованість психічних процесів (пізнавальних, емоційних, вольових) віруючих людей, їх почуттів, очікувань, надій на надприродні об'єкти — Бога, духів тощо.

Релігійна діяльність — це реальна поведінка віруючих, у якій

реалізується релігійна свідомість.

Релігія - суспільно-історичне явище, духовний феномен, який виражає не лише віру людини в існування надприродного начала, що є джерелом всього існуючого, але й засіб спілкування з цим надприродним, входження в його світ.

Релігієзнавство - галузь гуманітарних знань, спрямованих на осягнення сутності, закономірностей походження і функціонування релігії на різних етапах розвитку культури (суспільства, соціальної групи, особи).

Ритуал релігійний - пов'язана з культом символічна форма поведінки, за якої спосіб дій чітко канонізований і впорядкований.

Сакралізація - це процес залучення у сферу релігійного санкціонування інших форм масової (індивідуальної) свідомості, соціальних відносин, діяльності людей та інститутів. З цим зв'язане підвищення впливу релігії на суспільну систему, поширення її функцій у суспільстві. Інакше кажучи, це процес, при якому в основі суспільних відносин лежить культова релігійна діяльність.

Секта релігійна – 1) в буддизмі, ісламі, іудаїзмі, християнстві та інших релігіях загальна назва різних течій та об'єднань віруючих, які склалися як опозиція до пануючого в тій чи іншій країні релігійного напрямку; 2) релігійна організація, яка відштовхує цінності решти суспільства і потребує «повернення» в свою віру і виконання відповідних ритуалів; початкова стадія формування релігійної організації.

Секуляризація - це процес, протилежний сакралізації, це, навпаки, визволення масової та індивідуальної свідомості від впливу релігійних ідей, соціальних відносин - від релігійного санкціонування, тобто вивільнення суспільного життя від впливу релігії та церкви, перехід функцій, що виконувала релігія, до інших соціальних інститутів.

Соціологія релігії - галузь соціології, одна зі спеціальних соціологічних дисциплін, яка вивчає взаємодію релігії та суспільства, її вплив на соціальну поведінку індивідів та спільнот.

Табу - заборона або система заборон на виконання певних дій (використання певних предметів, промовляння окремих слів тощо), порушення яких карається надприродними силами.

Тотемізм - найдавніша форма релігії, віра в спільне походження й кровну спорідненість між певною групою людей (родом) і якою-небудь твариною або явищем природи - тотемом який вважається

родоначальником і заступником роду.

Фетишизм - культ неживих предметів-фетишів, які наділяються надприродними властивостями.

Функції релігії – ролі, які виконує релігія як соціальний інститут у суспільстві. До основних функцій релігії відносяться наступні:

✓ ілюзорно-компенсаторна функція - надає людині надію в реальному житті і в потойбічному бутті;

✓ світоглядна функція - віра в існування певної трансцендентної інстанції, яка в значній мірі визначає систему ціннісних орієнтацій, способів мислення віруючих і їх світосприймання;

✓ регулятивна функція - утворення і функціонування певної системи цінностей і норм, що мотивує поведінку віруючих. Здатність релігії через систему норм, цінностей, примусів, установок, канонів, інститутів управляти поведінкою, вчинками віруючих, діяльністю релігійних організацій, формувати та корегувати міжособистісні стосунки.

✓ інтегративна функція - віруюча людина ідентифікує (ототожнює) себе з певною соціальною спільністю людей, які дотримуються аналогічних релігійних поглядів;

✓ функція розмежування (ідеологічна) - в сучасному світі релігія перетворилася на могутній засіб ідеологічного впливу на людей. Амбіціозні політики і терористичні організації використовують релігію для досягнення своїх корисливих задумів;

✓ комунікативна - здатність релігії впливати на процес спілкування віруючих, їх соціалізацію, передавання та засвоєння інформації та формувати між ними духовні зв'язки;

✓ легітимізує - здатність релігії виховувати у віруючих поважливе ставлення до певних суспільних норм поведінки як до Божого промислу, а не суспільного розвитку.

Церква - 1) тип релігійної організації, що складався в ході розвитку того чи іншого віровчення як засіб регламентації відносин всередині релігійних спільнот та їх зв'язків зі світськими групами і організаціями, передусім державними. Характерними атрибутами церкви є наявність спільного віровчення і розробленої догматики (Символ віри), релігійна діяльність (культова і поза культова), система управління, заснована, як правило, на ієрархічному принципі і авторитаризмі. В багатьох церквах встановлено поділ їх членів на

духовенство і мирян, що знаходить вияв у організаційній структурі. Всередині церкви відносини будуються на основі норм канонічного права, вимог релігійної моралі, існуючих зразків поведінки і санкцій;

2) християнська культова споруда з приміщенням для проведення богослужіння.

4.9. Соціологія громадської думки та ЗМІ

Громадські медіа — часто пов'язані з «громадськими комунікаціями» та можуть приймати різні форми, можуть стосуватись різних груп людей та бути пов'язані з великим числом різних напрямків. В той же час, громадські медіа являють собою спосіб для створення дискусії та залучення звичайних громадян, що об'єднані певними цілями. Головна риса громадських медіа в тому, що вони не залежать від комерційних тенденцій та популярних тем для обговорення. Це дозволяє створювати різні моделі громадських медіа, які можуть або пропонувати відкриту редакційну політику, або більш сфокусований на залученні громадян.

Громадська думка — специфічний вияв масової свідомості, що виражається в оцінках (вербальних і невербальних) і характеризує ставлення людей до суспільно значущих подій і фактів, актуальних проблем суспільного життя.

Громадянин — соціальний тип особистості, який характеризується наявністю таких суспільно значущих якостей як законослухняність, вміння дотримувати власні суспільні (державні) інтереси, почуття обов'язку щодо батьківщини (патріотизм).

Думка громадська — 1) специфічний вияв масової свідомості, що виражається в оцінках і характеризує ставлення людей до суспільнозначущих актуальних подій і фактів, проблеми суспільного життя; 2) форма соціального контролю; 3) сукупність поглядів на злободенні події, яких дотримуються члени громади; 4) втілення, ставлення її суб'єкта або носія до соціально-значущого для нього об'єкта.

“Жовта преса” - узагальнена назва легковажних, надто нерозбірливих у виборі засобів друкованих видань, що полюбляють і активно подають дешеві сенсації.

Засоби масової інформації, мас медіа – 1) соціальні інститути (преса, радіо, телебачення, кінематограф, звукозаписи і відеозаписи, відеотекст, телетекст, рекламні щити і панелі, домашні відеоцентри,

що поєднують телевізійні, телефонні, комп'ютерні та інші лінії), що забезпечують збирання, обробку та масове поширення інформації.. Всім цим засобам притаманні якості, що їх об'єднують - звернення до масової аудиторії, доступність багатьом людям, корпоративний характер виробництва і розповсюдження інформації; 2) форми комунікації, такі як газети, журнали, радіо й телебачення призначені інформувати масову аудиторію; 3) установи, створені для збору, обробки та відкритої, публічної передачі за допомогою спеціальних технічних засобів різноманітної інформації.

Засоби (канали) вираження громадської думки: 1) ЗМІ (преса, радіо, телебачення, Інтернет, журнали); 2) форми усної та наочної пропаганди (лекції, бесіди, плакати, листівки); 3) збори, мітинги, демонстрації як засоби інформаційного тиску; 4) особисті контакти громадян з працівниками органів управління преси; 5) листи громадян, які направляються в управлінські структури, редакції ЗМІ; 6) документи органів управління; 7) соціологічні опитування, референдуми.

Інформація — абстрактне поняття, що має різні значення залежно від контексту. Має декілька значень: 1) роз'яснення; виклад фактів, подій; тлумачення; представлення, поняття; ознайомлення, просвіта; 2) це нові відомості, які прийняті, зрозумілі і оцінені її користувачем як корисні; 3) це нові знання, які отримує споживач (суб'єкт) у результаті сприйняття і переробки певних відомостей.

Інформація соціальна — знання, повідомлення, дані про стосунки людей, стан і характер розвитку соціальних процесів, умови життєдіяльності, соціальне становище індивідів та соціальних груп, взаємодію їх інтересів.

Комунікація (лат. communicatio — зв'язок, повідомлення) — передавання інформації від однієї системи до іншої за допомогою сигналів чи спеціальних матеріальних носіїв.

Комунікація масова — систематичне та одночасне поширення однотипних повідомлень у великих аудиторіях з метою здійснення ідеологічного, політичного, економічного, організаційного впливу на думки, оцінки і поведінку людей.

Комунікація соціальна - 1) передавання інформації від однієї системи до іншої за допомогою сигналів чи спеціальних матеріальних носіїв; 2) передача від однієї особи або групи до іншої; 3) акт або процес взаємодії між двома або більше соціальними суб'єктами шляхом безпосереднього спілкування і обміну

інформацією з використанням відповідних засобів; 4) передача повідомлень від однієї сторони до іншої, обмін між людьми або іншими соціальними суб'єктами цілісними знаковими повідомленнями, у яких відображені інформація, знання, ідеї, емоції тощо, обумовлений цілим рядом соціально значимих оцінок, конкретних ситуацій, комунікативних сфер і норм спілкування, прийнятих у даному суспільстві.

Маси – 1) люди, які беруть участь в масовій поведінці; 2) індивіди, які поводяться не відповідно до соціальних ролей, котрі задаються статусом у групі, а радше як автономні цінності.

Масова свідомість — один із видів суспільної свідомості, яка притаманна великим неструктурованим множинам людей.

Медіація — вид діяльності, що полягає в оптимізації за допомогою третьої сторони процесу пошуку вирішення проблеми задля припинення конфлікту.

Методи вивчення громадської думки: 1) методи вивчення зовнішньо-об'єктивних фактів свідомості: а) вивчення поведінки людей; б) аналіз документів; в) спостереження; 2) методи вивчення безпосередніх органів свідомості: а) анкетні; б) соціометричні; в) експертні; г) тести; д) лінгво-соціологічні методики.

Паблік рілейшнз (PR) — 1) наука і практика управління громадською думкою; 2) особливий вид діяльності, спрямований на формування громадської думки з широкого спектра питань. Передбачає систему заходів для рекламування політичної акції, виборчої кампанії, бізнесу, виробництва, благодійності, або просування певних політичних діячів. Піар передбачає надання громадськості інформації і співпраці з нею.

Різновиди піару:

✓ чорний піар — використання «чорних технологій» для того, щоб очорнити, спалювати імідж конкуруючої партії або групи. Також передбачає розповсюдження від імені конкуруючої організації образливих або економічно небезпечних заяв, компромату. Словосполучення утворене по аналогії з виразом «чорна пропаганда»;

✓ жовтий піар — використання, з метою залучення уваги, образливих для більшості населення даної держави елементів (табуйованих слів в назвах, в зображеннях - застосування сексуального змісту - з використанням еротики та порнографії, звинувачень в гомосексуалізмі, використанні расистських висловів,

ксенофобських заяв і т. і.);

✓ сірий піар — реклама (позитивна або негативна), яка приховує своє джерело. На відміну від «чорного піару», не обов'язково включає брехню. Під сірим піаром іноді розуміють різновид непрямого чорного піару, що не містить прямої брехні і спрямовану на підсвідомість;

✓ білий піар — дії протилежні по відношенню до чорного піару, тобто використання відкритої реклами від свого власного імені;

✓ самопіар - «розкручування» себе самого, нерідко анонімне;

✓ коричневий піар — просування неофашистської і націоналістичної пропаганди;

✓ зелений піар — соціально відповідальний піар.

Регулювання мас-медіа — використання легальних засобів контролю за власністю на засоби масової комунікації та за змістом мас-медіа.

Реклама - цільовий інформаційно-символічний вплив на споживача з метою активізації споживчої поведінки.

Рівні функціонування громадської думки - сфери прояву функціональної структури громадської думки.

✓ латентний - можливість існування громадської думки в певній спільноті щодо конкретного факту чи явища;

✓ актуалізований - рівень функціонування громадської думки у такій формі, яка піддається зовнішній фіксації: вербальна поведінка виражається у словесній формі;

✓ дослідницький - громадська думка представлена у наукових звітах, довідках, публікаціях в ЗМІ і добувається така інформація за допомогою чітких наукових методик.

Світовий інформаційний порядок — глобальна система комунікацій, що діє через супутниковий зв'язок, радіо- і телетрансляції, телефонну і комп'ютерну мережі.

Соціологія громадської думки — спеціальна соціологічна теорія, яка вивчає сутність громадської думки, її структуру, функції, канали висловлювання, закономірності її функціонування в різноманітних сферах суспільного життя, політичній, економічній діяльності, соціальному управлінні.

Суспільна свідомість — сукупність ідей, теорій, поглядів, які відображають реальний процес життя, суспільне буття і народжені певними матеріальними умовами життя людини.

Сфера громадська - arena громадських дискусій і дебатів, що точаться в сучасних суспільствах.

Функції громадської думки – ролі, які виконує громадська думка в суспільно творчих процесах:

✓ експресивна - громадська думка за будь-яких умов посідає певну позицію щодо певного конкретного суспільного явища та дій владних структур;

✓ консультативна - громадська думка радить владі як розв'язати ту чи іншу суспільну проблему. При цьому передбачається, що влада справді потребує такої поради й зацікавлена в її отриманні;

✓ директивна - громадськість сама ухвалює рішення щодо розв'язання проблеми життя суспільства і це рішення має імперативний характер. Прикладом реалізації цієї функції є: референдуми, вибори до різних органів влади тощо.

Функції соціальної комунікації – ролі, які виконує соціальна комунікація в суспільстві:

✓ інформаційна функція означає, що завдяки соціальній комунікації в суспільстві передається інформація про предмети, їх властивості, явища, дії та процеси;

✓ експресивна функція визначає здатність соціальної комунікації передавати оціночну інформацію про предмети або явища;

✓ прагматична функція означає, що соціальна комунікація є засобом, який спонукає людину до певної дії та реакції.

4.10. Соціологія праці та управління

Адміністрування - поняття, що поширюється на управління державними установами або для позначення процесів керування діяльністю апарату управління підприємства.

Безробіття - соціально-економічне явище, за якого частина економічно активного населення не може продати свою робочу силу, а відтак не зайнята у виробництві товарів і послуг, тобто стає надлишковою, поповнюючи резервну армію праці.

✓ добровільне - безробіття, зумовлене, зазвичай, небажанням працювати.

✓ застійне - породжується значним часом відсутності роботи.

✓ інституціональне - викликане недостатньо ефективною організацією ринку праці.

✓ класичне - виникає в результаті звільнення частини робочої сили без зниження обсягів виробництва з метою підвищення заробітної плати робітникам, які залишаються.

✓ приховане - наявність значної кількості безробітних, яких офіційно статистика не враховує або приховує навмисно.

✓ сезонне - пов'язане із зайнятістю на окремих видах робіт лише в певні проміжки часу.

✓ структурне - це безробіття, зумовлене структурними змінами в економіці, у виробництві, що в багатьох випадках пов'язані з науково-технічним прогресом, появою нових виробництв, відмиранням старих технологій.

✓ фрикційне - це безробіття, пов'язане з переходом робітників з однієї роботи на іншу добровільно або із звільненням з ініціативи адміністрації з причин, які не стосуються змін на виробництві, або із пошуком роботи вперше.

✓ циклічне - викликане спадом виробництва, кон'юнктурними коливаннями в економіці.

Вертикальний поділ праці - відокремлення роботи з координації дій від самих дій, що координуються.

Горизонтальний поділ праці - поділ загальної роботи в організації на її складові частини.

Задоволеність працею - емоційно-оціночне ставлення працівника, трудового колективу до виконуваної роботи або умов, у яких вона здійснюється

Зайнятість населення - діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих і суспільних потреб, яка є джерелом доходу.

Зміст праці - узагальнена характеристика процесу праці, яка враховує різноманітні функції праці, види трудових операцій, поділ виробничої діяльності за галузями, фізичне та інтелектуальне навантаження учасників процесу праці, ступінь самостійності працівника у регулюванні послідовності трудових операцій, наявність або відсутність новизни, творчості, складності, технічну оснащеність праці тощо.

Інженерія соціальна - напрям діяльності, основним призначенням якої є регулювання соціальних відносин між різними соціальними групами, розв'язання соціальних проблем, забезпечення ефективного впровадження соціальних резервів виробництва тощо на

базі застосування результатів і рекомендацій соціологічних досліджень, вироблення соціальних проектів, соціальних технологій.

Керування - поняття, що поширюється на мистецтво тієї або іншої особи (менеджера) впливати на поведінку і мотиви діяльності підлеглих з метою досягнення цілей організації.

Культура праці - термін, який відображає культурно-формуючий вплив праці на людину.

Менеджмент – 1) поняття, яке використовується переважно для характеристики процесів управління господарськими організаціями (підприємствами); 2) процес планування, організації, мотивації та контролю організаційних ресурсів для результативного та ефективного досягнення цілей організації.

Менеджер - людина, що займає постійну керуючу посаду, наділена повноваженнями і приймає в їх межах рішення за певними видами діяльності організації.

Мистецтво управління - вміння менеджера-практика пристосувати досягнення науки управління до особливостей власного характеру, особливостей підлеглих, особливостей відповідної сфери бізнесу.

Мотивація трудової діяльності - внутрішня спонука до трудової діяльності з метою досягнення певних цілей, зацікавленість у такій діяльності.

Ознаки діяльності менеджера - основні риси, які характеризують менеджера як якісного виконавця своїх професійних ролей:

- ✓ керування роботою одного або кількох співробітників організації;
- ✓ управління частиною або всією організацією;
- ✓ наявність певних повноважень та прийняття в межах цих повноважень рішень, що матимуть наслідки для інших співробітників організації.

Організація - це група людей, діяльність яких свідомо координується для досягнення загальної мети або спільних цілей.

Організація праці - система заходів (форм і методів) раціонального поєднання та використання робочої сили, працівників та засобів виробництва, спрямована на здобуття максимальної ефективності виробництва при мінімумі затрат.

Планування - це процес підготовки сукупності рішень для дій в майбутньому, спрямованих на досягнення цілей за допомогою

оптимальних засобів.

Праця - свідома і цілеспрямована діяльність людини з перетворення предметів праці за допомогою засобів праці у життєві блага для задоволення своїх потреб. У процесі праці споживається робоча сила людини:

- ✓ проста праця - виконання простих трудових операцій, для яких достатньо виробничого інструктажу і немає потреби в спеціальному навчанні;

- ✓ складна праця - кваліфікована праця, пов'язана із додатковими витратами на навчання робітника;

- ✓ творча праця - передбачає постійний неповторний пошук нових рішень, нового ставлення до наявних проблем, активного розвитку самостійності та ініціативності;

- ✓ репродуктивна праця - праця в якій значна частина функцій повторюється, тобто її особливістю є повторюваність засобів досягнення результатів;

- ✓ фізична праця - безпосередня взаємодія людини із засобами праці, її залучення до технологічного процесу;

- ✓ розумова праця - праця, яка характеризується інформаційними, логічними, творчими елементами і відсутністю прямої взаємодії працівника із засобами праці.

Ринок праці - певна система суспільних відносин, які узгоджують інтереси роботодавців і найманих працівників.

Служби соціального розвитку - структурний підрозділ підприємства, до якого входять фахівці з соціології, психології, соціальної роботи, профорієнтації і який спрямований на виявлення та використання соціальних резервів, які сприятимуть зростанню продуктивності праці, інтенсифікації виробництва.

Соціально-психологічний клімат - відносно стійкий і типовий для певної групи загальний емоційний настрій, який формується в процесі спільної трудової діяльності колективу, спілкування між людьми.

Ставлення до праці - зв'язок між працівником і суспільством, працівником і працею щодо виробництва та розподілу матеріальних і духовних благ.

Стимулювання до праці - поняття, яке відображає фундаментальні засади системи цінностей особистості, комплекс мотивів, які пов'язують особистість із діяльністю і суспільством.

Трудова адаптація - соціальний процес засвоєння особистістю

нової трудової ситуації внаслідок активної взаємодії особистості й трудового середовища.

Трудова міграція - процес, що зумовлює зміни становища працівників у системі суспільного поділу праці.

Трудовий колектив - відносно стійке об'єднання людей, яке спрямовує свої зусилля на розв'язання виробничих задач, має спільну мету і керується у своїх діях загально визнаними нормами трудової поведінки.

Умови праці - сукупність чинників, які впливають на працездатність і здоров'я працівника.

Управління - свідомий вплив на людину на об'єкти, процеси і їх учасників, що здійснюється з метою надання необхідного напрямку діяльності і отримання бажаних результатів.

Управління соціальне - це вплив суб'єктів управління на діяльність людей, об'єднаних в соціальні групи, тобто керування соціальними системами.

Характер праці - категорія, яка характеризує соціально-економічну природу трудового процесу, суспільну форму його організації, спосіб взаємодії людей у процесі трудової діяльності.

Цикл менеджменту - процес виконання функцій менеджменту у певній послідовності (планування - організація - мотивація - контроль).

РОЗДІЛ V. МЕТОДИКА І ТЕХНІКА СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Анкета -1) соціологічний інструментарій, що являє собою певним образом структуровану систему питань, логічно зв'язаних між собою, а також із задачами та цілями дослідження; 2) тиражований документ, який містить певну сукупність запитань, сформульованих і пов'язаних між собою за встановленими правилами.

Анкетування -1) метод збору соціологічної інформації, характеризується письмовою формою відповідей респондентів на поставленні і жорстко фіксовані в опитувальному листі питання при безпосередньому, прямому, або опосередкованому, заочному способі взаємодії соціолога і респондента; 2) метод отримання первинної інформації, що полягає у складанні анкет та проведенні опитування; застосовується у суспільних науках, переписі населення, у вивченні суспільної думки.

Валідність -1) показник якості метода, його здатність давати результати, адекватно відображаючи явища що вивчаються, тобто ті результати, для отримання яких він призначений; 2) ступінь відповідності змінних та індикаторів емпіричним даним; 3) ступінь, у якому вимір, показник або метод збору даних володіє властивістю настільки правильним або істинним, наскільки це можливо оцінити.

Вибірка випадкова - це вибірка сукупність, з використанням ймовірних (випадкових, статистичних) методів відбору з генеральної сукупності.

Вибіркова сукупність - 1) це певна кількість елементів генеральної сукупності, відібраних за певними правилами. Під час дослідження вибірка сукупність повинна становити своєрідну мікромодель генеральної сукупності; 2) виокремлення з поміж більшості населення певної частки осіб або життєвих випадків, що досліджуються як характерні для цього населення загалом; 3) відбір індивідуумів з більш широкої сукупності, призначений для відображення характеристик цієї сукупності у всіх істотних відношеннях.

Ціль вибірки - детальніше дослідити особливості населення шляхом генеральної сукупності та зробити висновки.

Відкрите запитання - запитання, у якому автор не пропонує респондентові набір підготовлених відповідей, а залишає місце для

вільної відповіді у довільній формі.

Генеральна сукупність - 1) певна сукупність об'єктів, що мають відношення до досліджуваної проблеми (в соціологічному дослідженні у якості генеральної сукупності частіше всього виступають сукупності індивідів - населення (міста, держави тощо) соціальна група (молодь, безробітні) аудиторія засобів масової комунікації); 2) вся множина соціальних об'єктів, які є предметом вивчення в межах, окреслених програмою конкретно-соціологічного дослідження.

Гіпотеза – 1) обґрунтоване припущення про структуру, механізми функціонування і розвитку досліджуваного об'єкту; 2) це наукове припущення, що висувають для можливого пояснення певних соціальних фактів, явищ і процесів, котре треба підтвердити або спростувати; 3) вірогідне припущення, істинність якого є недоказаною при сучасному стані знань; 4) ідея або здогад щодо певного стану речей, висунуті як основа для емпіричного випробування.

Експеримент лабораторний - це одна з форм експерименту, проводиться у спеціально підготовленому приміщенні (лабораторії) з метою максимально обмежити вплив можливих сторонніх факторів на учасників експерименту.

Експеримент польовий - це одна з форм експерименту, проводиться у природних для учасників умовах з метою мінімізувати нехарактерну для них поведінку, викликану лабораторними умовами.

Емпіричне соціологічне дослідження - це один із найважливіших соціологічних документів, у якому містяться методологічні, методичні та процедурні основи дослідження соціологічного об'єкту. Це по суті є теорія та методологія конкретного дослідження окремого емпіричного об'єкту про явища і представляє собою теоретико-методологічну основу процедур усіх етапів дослідження, збору, обробки та аналіз інформації; 2) розвідка, що ґрунтується на фактах і здійснюється в будь якій сфері соціологічного дослідження; 3) вивчення суті предмета дослідження та його взаємозв'язків з іншими елементами соціального світу.

Закрите запитання - таке, на яке в анкеті наведено в міру можливого певний набір варіантів відповідей, а респонденту залишається тільки позначити той варіант, що відповідає його думці.

Запитання-фільтр - запитання, що відсіює тих респондентів, яких не стосується наступне запитання.

Звіт - підсумковий документ дослідження, призначений для замовника емпіричного дослідження, який зацікавлений мати докладну інформацію і практичні рекомендації, що дають змогу відповідно коригувати свої дії; включає усю змістовну інформацію, одержану в результаті дослідження.

Інтерв'ю – 1) найбільш гнучкий спосіб збору соціологічної інформації, що передбачає проведення бесіди (по зазначеному плану) з респондентом, заснований на безпосередньому, особистому контакті соціолога та респондента; 2) метод збору даних соціологічного дослідження, що полягає в тому, що спеціально навчений інтерв'юер у безпосередньому контакті з респондентом усно задає питання, що передбачені програмою дослідження.

Інтерв'ю не стандартизоване - інтерв'ю, при якому стандартизація процесу власне інтерв'ю зведена до мінімуму. Тут немає завчасно підготовленого плану і сформульованих питань; формування питань, їх послідовність, визначення тривалості бесіди встановлюється інтерв'юером.

Інтерв'ю стандартизоване - формалізована форма опитування, де є стандартизація плану інтерв'ю, а саме: жорстке формулювання питань (закритих) і певної кількості варіантів відповіді до них, а також визначена послідовність питань та їх завдання.

Інтерв'юер - член робочої групи польового дослідження, що безпосередньо спілкується з респондентами у процесі збору соціальної інформації.

Квотна вибірка - різновид цілеспрямованого відбору одиниць аналізу із дотриманням квоти (статі, віку, освіти) та її параметрів (чоловіки - жінки, молоді, середні, старші вікові групи тощо).

Лонгітюдне дослідження – 1) різновид повторного дослідження, мета якого - вивчення змін, що відбуваються в будь якій групі людей протягом певного проміжку часу; 2) вид повторного дослідження в соціології та психології, при якому ведеться довготривале, періодичне спостереження за одними і тими самими соціальними об'єктами.

Метод дослідження у соціології – 1) це спосіб отримання вірогідних соціальних знань, сукупність застосовуваних прийомів, процедур і операцій для емпіричного та теоретичного пізнання соціальної реальності; 2) спосіб пізнання, дослідження явищ природи та суспільного життя з метою побудови та обґрунтування системи знання; 3) різноманітні методи вивчення, що використовуються для

нагромадження емпіричного(фактичного) матеріалу:

✓ опитування – 1) це метод безпосереднього або опосередкованого збирання первинної вербальної (словесної) інформації; 2) метод збору первинної інформації завдяки звертанню з запитаннями до певної групи людей (респондентів). Розрізняють опитування письмові (анкетування) та усні (інтерв'ю), очні та заочні (поштові або телефонні), експертні та масові, загальнонаціональні, регіональні, локальні, тощо; 3) метод соціологічного дослідження, що передбачає анкетування населення як об'єкта дослідження;

✓ соціометрія - один із різновидів опитування, які використовують для вивчення внутрішньокolleктивних зв'язків з'ясування стосунків між членами колективу; 2) метод дослідження малих соціальних груп, колективів, організація за допомогою опису системи міжособистісних відносин між їх членами; 3) набір прикладних методик структури і динаміки «неформальних» взаємовідносин між індивідами; вивчення структури групи і соціальної дистанції між членами групи з точки зору їх особистих вподобань;

✓ спостереження - метод збору первинної соціальної інформації про об'єкт, що вивчається, шляхом спрямованого, систематичного та безпосереднього візуального та слухового сприйняття (відстеження) і реєстрація значимих з точки зору цілей та задач дослідження соціальних явищ, процесів, ситуацій, що піддаються контролю та перевірці; 2) метод цілеспрямованого, планомірного, певним способом фіксованого сприйняття об'єкта, який досліджується;

✓ спостереження включене – 1) спосіб соціологічного дослідження, при якому спостерігач в тій чи іншій мірі безпосередньо включений у соціальний процес, що вивчається і знаходиться у прямому контакті з індивідами та групами, що вивчаються і приймає участь разом з ними в визначеній сфері діяльності; 2) метод дослідження, який характеризується тим, що дослідник є безпосереднім учасником процесу, що вивчається; 3) поширений у соціології і антропології метод дослідження, за якого дослідник бере участь у діяльності групи або громади, що вивчається;

✓ спостереження лабораторне - тип збору емпіричної соціологічної інформації, який здійснюється у штучно створених для спостережуваної групи та контрольованих дослідником умовах;

✓ спостереження невиключене - це такий спосіб соціологічного дослідження, у якому дослідник знаходиться поза об'єктом що вивчається, вивчаючи його ніби зі сторони (реєструє події що відбуваються) під кутом зору цілей і задач дослідження;

✓ спостереження польове – 1) тип збору емпіричної соціологічної інформації, що проводиться в реальній життєвій ситуації, у природній обстановці, у безпосередньому контакті дослідника з об'єктом, що вивчається; 2) спостереження, що відбувається в природних умовах: у цехах, на будівлі тощо.

✓ соціальний експеримент – 1) засіб отримання інформації про кількісні і якісні зміни показників діяльності і поведінки об'єкта внаслідок дії на нього певних чинників (змінних), якими можна керувати і котрі можна контролювати; 2) метод вивчення соціальних явищ та процесів, що здійснюються шляхом спостережень за зміною соціального об'єкта під дією факторів, які контролюють і направляють його розвиток у співвідношенні з програмами і ціллю дослідження; 3) дослідницький метод, яким змінні величини можна аналізувати в контрольованій і систематичній спосіб, у штучно створеній дослідником ситуації або в природному оточенні.

✓ біографічний метод - 1) мультиметодологічний підхід, що розвивається в етнографії, соціології та психології; направлений на дослідження «історії» індивідуального життя людини, із акцентом на суб'єктивних уявленнях індивіда про власне життя та соціальної реальності, що виражається у формі індивідуально-суб'єктивних оповідей; 2) дослідження життєвого шляху осіб, яке часто ґрунтується на свідченнях самої особи, та на документах, наприклад, листах; 3) використання особистих документів, (листи, щоденники) для проведення соціологічного дослідження.

✓ контент-аналіз - спеціальний досить строгий метод якісно-кількісного аналізу змісту документів з метою виявлення або виміру соціальних фактів та тенденцій, відображених цими документами.

Моніторингове дослідження – систематичне відслідковування, вивчення стану соціальних явищ і процесів, співставлення результатів спостережень для одержання обґрунтованих уявлень про їх дійсне становище, тенденції розвитку.

Напівзакрите запитання - запитання, у якому респондент може не тільки вибрати відповіді з набору підготовлених відповідей, але й запропонувати свій варіант, якщо його не влаштовують відповіді з підготовленого набору.

Об'єкт конкретно-соціологічного дослідження – 1) певна соціальна реальність, яка потребує цілеспрямованого вивчення (соціальні спільноти, суб'єкти, процеси в їх конкретних, відносно завершених станах та взаємодії); 2) носії певної соціальної проблеми - трудові колективи, соціальні групи, спільноти, соціальні інститути; 3) сукупність людей з певними властивостями та якостями, що цікавлять замовника та дослідника.

Обробка даних - комплекс процедур, направлених на переоформлення та узагальнення даних соціологічного дослідження (процедура перевірки і кодування заповненого інструментарію). 2) процес систематизації і подання даних у вигляді, що має смислове значення.

Опитування експертне - особливий різновид соціологічного опитування, що полягає в тому, що питання усно чи письмово ставляться перед експертами як спеціалістами, які володіють глибокими соціальними знаннями в галузі предмета дослідження.

Помилка репрезентативності - відхилення вибіркової сукупності за певними характеристиками від генеральної сукупності.

Предмет конкретно-соціологічного дослідження - найсуттєвіші властивості і стосунки об'єкта який вивчається, пізнання яких є важливим для виконання завдань, закладених у програму.

Прогнозування - у широкому розумінні - розробка прогнозів; у вузькому - спеціальне наукове дослідження, предметом якого виступають перспектива розвитку явища.

Програма соціологічного дослідження – 1) обов'язковий початковий документ, розробка якого дає змогу чітко визначити стратегію і тактику соціального аналізу, виявляти проблеми, забезпечити всеохопність проблемної ситуації і достовірність отриманої інформації; 2) науковий документ, який відбиває логічно обґрунтовану схему переходу від теоретичного (концептуального) осмислення проблеми, що вивчається до інструментарію конкретного емпіричного дослідження.

Районування генеральної сукупності - процес поділу досліджуваного об'єкта на складові відповідно до мети і завдань досліджень.

Репрезентативність вибірки – 1) якість вибірки, що полягає у її здатності адекватно представляти стан справ у генеральній сукупності; 2) здатність вибіркової сукупності максимально точно відтворити характеристики генеральної сукупності; 3) показник будь-

яких спостережень в статистиці та ін. науках; якість вибірки відображати характеристики досліджуваної генеральної сукупності.

Респондент – 1) особа, яка є джерелом, комунікатором соціальної інформації під час опитування; 2) учасник конкретно-соціологічного дослідження, який являється джерелом усної або письмової інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Англо-український соціологічний словник / уклад. В. Паніотто. — К. : ВД "Києво-Могилянська академія", 2006. — 144 с.
2. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки/ Р. Арон. — К. : Юніверс, 2004. — 688 с.
3. Бабенко Н. Б. Соціологія сім'ї : навч. посібн. / Н. Б. Бабенко. — К. : ДАКККиМ, 2004. — 256 с.
4. Вакуленко С. М. Соціологія праці : навч.-метод. посібн. / С. М. Вакуленко. — К. : Знання, 2008. — 262 с.
5. Вербець В. В. Соціологія / В. В. Вербець, О. А. Субот, Т. А. Христюк. — К. : Кондор, 2009. — 550 с.
6. Головатий М. Ф. Соціологія молоді: курс лекцій/ М. Ф. Головатий. — К. : МАУП, 2006. — 304 с.
7. Головатий М. Ф. Соціологія політики : навч. посібн. / М. Ф. Головатий. — К. : МАУП, 2003. — 504 с.
8. Добреньков В. И. Методы социологического исследования / В. И. Добреньков, А. И. Кравченко. — М. : ИНФРА-М, 2008.— 767 с.
9. Захарченко М. В. Історія соціології (від античностей до початку 20 ст.) / М. В. Захарченко , О. І. Погорілий. — К. : Либідь, 1993. — 336 с.
10. Краткий словарь по социологии / авт.-сост. П. Д. Павленок. — М. : ИНФРА-М, 2001. — 125 с.
11. Краткий социологический словарь / под ред. А. И Кравченко. — М. : Проспект, 2009.— 352 с.
12. Кузьменко Т. М. Соціологія / Т. М. Кузьменко. — К. : ЦУЛ, 2010. — 320 с.
13. Култаєва М. Д. Європейська теоретична соціологія ХХ-ХХІ століття / М. Д. Култаєва, О. І. Навроцький, І. І. Шеремет. — Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. — 328 с.
14. Лукашевич М. П. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії : навч. посібн. / М. П. Лукашевич, М. В. Туленков. — К. : МАУП, 2004. — 464 с.
15. Матвеев С. О. Економічна соціологія : підруч. / С. О. Матвеев, Л. І. Лясота. — Суми : Університетська книга, 2006.— 184 с.
16. Нестуля О. О. Соціологія : практикум. Модульний варіант/ О. О. Нестуля. — К. : ЦУЛ, 2010. — 272 с.
17. Осипов Г. В. Методы измерения в социологии / Г. В. Осипов. —

- М. : Наука, 2003. — 106 с.
18. Осовський В. Л. Соціологія громадської думки : навч. посібн. — К. : Фоліант, 2005, — 186 с.
 19. Паніна Н. В. Технологія соціологічного дослідження : курс лекцій . — 2-ге вид., допов. — К., 2007. — 320 с.
 20. Пилипенко В. Є. Спеціальні та галузеві соціології : навч. посібн. / В. Є. Пилипенко, І. М. Попова, В. В. Танчер. — К. : Фоліант, 2007. — 451 с.
 21. Подольська С. А. Соціологія : 100 питань – 100 відповідей / С. А. Подольська , Т. В. Подольська / К. : ІНКОС, 2009. — 352 с.
 22. Рущенко І. П. Загальна соціологія : підруч. / І. П. Рущенко. — Харків : Вид-во ХНУВС, 2004.— 240 с.
 23. Социология : энциклопедия / под. ред. А. А. Грицанова. — Минск : Книжный Дом, 2003. — 131 с.
 24. Соціологія / за ред. В. Г. Городяненка. — К. : Академія, 2005. — 560 с.
 25. Соціологія і психологія : навч. посібн. / за ред. Ю. Ф. Пачковського. — К. : Каравелла, 2009. — 760 с.
 26. Соціологія права : підруч. / за ред. Н. П. Осипової. — К.: ВД «Ін Юре», 2003. — 276 с.
 27. Соціологія : короткий енциклопедичний словник / під заг. ред. В. І. Воловича. — К. : Український Центр духовної культури, 1998. — 736с.
 28. Соціологія : навч. посібн. / за ред. С. О. Макеєва. — К.: Знання, 2008. — 566 с.
 29. Соціологія : словник термінів і понять / Козловець Є. А., Біленький Є. А. — К : Кондор, 2006. — 372 с.
 30. Хто є хто в західній та вітчизняній соціології : навч. соціологічний словник для студентів / за ред. В. М. Пічі. — Львів : Світ, 1999. — 160 с.
 31. Тематичний словник – довідник з соціології / за ред. В. В. Кохана. — Чернівці; Чернівецький національний університет, 2009. — 112 с.
 32. Кравченко А. І. Социология : общий курс : учеб. пособ. — М. : ПЕРСЭ; Логос, 2002. — 640 с.

Довідкове видання

Соціологія:

навчальний словник

Укладач: **Грехова-Бейгул** Ольга Тимофіївна

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 4,7

Тираж 50 прим. Зам. № _____

Надруковано у видавничому відділі
Миколаївського національного аграрного університету
54020, м. Миколаїв, вул. Паризької комуни, 9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №4490 від 20.02.2013 р.